

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk

Forening Stavanger

- Personer og prosesser
- Den glemte samfunnsbyggeren – Cornelius Middelthon
- Sangens ustraffelighet
- Hans Olsens reperbane
- Jeg er tilfreds med min Hjord, og jeg troer den med mig
- Hansons Minde
- T.T.K. gjennom 30 år

NR 3 2011 – ÅRGANG 20

INNHold

Leder. <i>Av Hans Eyvind Næss</i>	1
Den glemte samfunnsbyggeren – Cornelius Middelthon (1869-1934) <i>Av Jan Christiansen</i>	3
Sangens ustraffelighet <i>Av Jan Fredrik Berg</i>	13
Hans Olsens reperbane <i>Av ukjent forfatter</i>	41
Jeg er tilfreds med min Hjord, og jeg troer den med mig <i>Av Erling Sømme Kielland</i>	45
Hansons Minde. Fra Dreyerkalender 1959 <i>Av Anders Barheim</i>	51
T.T.K. gjennom 30 år <i>Av ukjent forfatter</i>	59

Jan Christiansen (1935) «avskilta» lektor, Stavanger Handelsgym, St. Svithun v.g. skole. Hovedoppgave: Befolkningsstruktur i Stavanger 1800-1865. Publisert: «Tenk hvor i gamle dage», stavangervisner fra 1800-tallet sammen med Johs. Ringås. «Stashoffmannen» og de. «O. Helliesen & Co 1822-1895». Lokalhistoriske artikler. [jan.christiansen2@gmail.no]

Jan Fredrik Berg, f. 1935. Nå pensjonist og bosatt i Stavanger. Krigsskoleutdannet offiser med tjue års erfaring fra inn- og utland. Etter Forsvarets Høyskole nye tjue år knyttet til Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap. Har skrevet for avis, faglige- og lokalhistoriske fora.

Erling Sømme Kielland (f.1941) Allsidige interesser, bl.a ornitologi (fuglekunnskap), naturvern, og ikke minst Stavanger's byhistorie. Yrkesaktiv i SR-Bank Stavanger, lengst som arkivar. Ansvar for bl.a. innsamling og registrering av utstyr og skriftlig dokumentasjon i flere eldre avdelingsbanker. Protokoller o.a senere overført til Statsarkivet i Stavanger. Gammelt bankinventer, utstyr og informasjon om sparebankenes historie nå presentert og utstilt i et eget bankmuseum i Stavanger. Stiftet i 1991 sammen med Bjørn K.Aarre Byhistorisk Forening Stavanger. Foreningens første formann. Skriveglad skribent av bl.a. kronikker og leserinnlegg i aviser o.a. Forfatter av byhistoriske artikler i "Stavangeren" og på foreningens sine nettsider.

Personer og prosesser

Jeg tok i lederen til det forrige nummer av Stavangeren opp begrepet «epoke». Ordet har flere definisjoner. Den mer almenne er et avgrenset tidsavsnitt som har særlige kjennetegn. Epoker kan være relatert til person(er) eller prosesser og tidsbestemte hendelser. I vår by kan både fremtredende personer, familier, økonomiske forhold, politiske forhold eller kulturelle forhold legges til grunn for epoke-dannelser. I dagens språkbruk er kanskje ordet i ferd med å bli litt *outdated*.

Vi snakker f.eks. gjerne om oljealderen, ikke om oljeindustri-epoken. Om det er det ene eller det annet, så er epokebegrepet en måte å skape gjenkjennelse på. Tidsavsnittene som kan gjenkjennes, kan være korte eller lange.

De nærmeste årene vil vi stifte bekjenskap med hva vi kan kalle demokratiseringsepoken i landet vårt, tidsrommet fra 1814 til 1913, tiden fra folkestyrets begynnelse – men sterke begrensninger i stemmeretten – til 1913 da både menn og kvinner fikk alminnelig stemmerett, både ved kommune- og stortingsvalg. En lang prosess. Men både i 1814, ved opprettelsen av det lokale selvstyre i 1837, og i 1913 var Norge et særdeles demokratisk land sammenliknet med andre nasjoner i vår vestlige kulturkrets, ja faktisk på hele kloden.

Jeg håper Byhistorisk forening vil vite å utnytte den utfordringen som ligger nettopp i å formidle ny kunnskap knyttet til utviklingen av vårt demokratiske samfunn, av politisk likestilling for kvinner og menn og av utviklingen av det lokale selvstyre. Det vil bli mange muligheter til å gjøre dette knyttet opp til både 175-årsjubileet for det lokale selvstyre i 2012, 100-årsjubileet for stemmerett for kvinner i 2013 og 200-årsjubileet for vår grunnlov i 2014.

Demokratiet er båret frem av personer og prosesser. I år har vi i byen og regionen feiret 250-årsjubileet for Jens Zetlitz' fødsel. Vår forening tok initiativet til dette jubileet. Teologen og trubaduren, salmedikteren og folkets sanger Jens Zetlitz, var en av de mange personer som utgjorde det vi gjerne kaller 1814-generasjonen. Dette begrepet omfatter alle de mange nordmenn som arbeidet for et konstitusjonelt folkestyre, for selvstendighet for Norge, for bærekraftig næringsutvikling i jordbruk og handel og for kunnskapsbygging og kompetanseutvikling for det norske folk.

Det finnes få utsagn fra tiden omkring 1800 som er så altinkluderende som Zetlitz' vers:

Og vid og bred, som jorden er
og oversådd med mennesker;
Atskilt med farve skikk og sprog.
en Faders sønner alle dog
og moders barn, én slekt de er
og alle har sitt samme verd.

For å lykkes som menneske og som samfunnsmedlem trengtes det kunnskap, stadig mer kunnskap. I tråd med opplysningstidens visjoner tok Jens Zetlitz, som én blant mange, initiativ til opprettelsen av et bibliotek, en folkeboksamling. Begrunnelsen var at «.. eftertenksom lesning i gode Bøger skaffer det fornuftige Menneske en behagelig Tidsfordriv ... og berigtiger dets Begribelse ... til at gjøres derts - riktig? Kaldsgjærning med bedre Overlegg..».

Menneskene ville bli lykkeligere og mer produktive av å bli klokere. Men de var av mange slag akkurat som bøkene. Om bøkene skriver Zetlitz: «Jeg betrakter bøker som mennesker. Få er udmerket gode, men der er færre, de som der slett intet godt er ved. Jeg bruker bøker som mennesker. De fortrinnlige betrakter jeg med ærbødighet og nærmer meg dem for å bli visere og bedre. De måtelige omgås jeg, og de flauue tåler jeg. Det er de lumpne av både bøker og mennesker jeg avskyr».

Zetlitz stod med Bibelen i den ene hånden og vinglasset i den annen. Han ville vel og gjorde vel. Han skrev vakre taler om andres gode liv. I en av minnetalene som ble holdt over ham selv etter hans død i 1821, heter det:

Av egennytte ei hans hjerte
i livets forhold fengslet var.
Han rørtes dypt ved andres smerte
og med en hjelpsom hånd var snar.
Den største vellyst for hans sjel
var alltid den å gjøre vel.

Zetlitz-året går mot sine siste arrangementer. Men vi har hatt gleden av å stifte bekjentskap med et glad og rikt menneske og en svært produktiv forfatter som gir gode råd om det gode liv selv 250 år etter at han selv ble født. Han var nesten epoke i seg selv.

Jeg skriver dette med en takk for de erfaringer jeg har høstet som foreningens formann siden 2008 og ønsker foreningen lykke til med feiring og formidling av innholdet i nye epoker og stabbesteiner i den historiske utviklingsprosess i vår spennende by og region, et distrikt med rik tradisjon i lokalhistorieskrivning der historien aldri synes å ville gå tapt.

Jeg ønsker alle en velsignet god jul fylt av tradisjoner, en jul med glede og gode nyttårsforsetter.

Hans Eyvind Næss
1. desember 2011.

Den glemte samfunnsbyggeren – Cornelius Middelthon (1869-1934)

Av Jan Christiansen

Cornelius Middelthon med St. Olavs Orden og vel så det

Vekst og framgang var hans glede

En bauta skal stå på et sentralt sted for å minne folk om en stormanns verk.

Det står en 4 meter høy bautastein ikke langt fra Frihetsmonumentet ved Madlavegen. Inskripsjonen tilsier at den er reist av Rogaland Skogselskap (1937) til minne om C. Middelthons arbeid for skogreisningsaken. Da den ble avduket, sto den godt synlig ved innfartsvegen til byen, i dag er den delvis skjult av store bøketrær, og få husker konsul Cornelius Middelthons (1869-1934) store samfunnsbyggende virkesomhet.

Berentsenfamilien har fått sitt verbale monument i Hans Storhaugs bok «Samfunnsbyggerne – 3 generasjoner Berentsen.»

Bergesen-familien har støttet flere bokprosjekter for å fremheve Sigval Bergesens samfunnsbyggende arbeid.

Byens tredje store samfunnsbygger fra industriens barndom var Cornelius Middelthon: statsråd i tre regjeringer, stortingsrepresentant, konsul, skipsekspeditor, kullhandler, patentforvalter, formann i mange bedriftsstyrever pluss kulturorganisasjoner som Stavanger Kunstforening, Stavanger Museum, Stavanger Husflidlag, for ikke å snakke om hans kjære Skogsel-

skap, dertil Ridder med stjerne av Sankt Olavs Orden for samfunnsnyttig arbeid. Etter den økonomiske krisen i 1880-årene var det meste av «den gamle by» gått til grunne. Det måtte bygges opp et næringsliv på et nytt grunnlag. Tiden kalte på nye mennesker med nye ideer og nye krefter.

Det gamle måtte vekke for at det nye skulle kunne gro frem. Industrien forutsatte nye organisasjoner og nye arbeidsmåter. Den nye tenkemåten kunne vanskelig gå i arv fra de gamle handelshus hvor lederne tenkte tradisjonelt. Mange så bare elendigheten i alle fallittene, men noen så også mulighetene. Unge Cornelius Middelthon var en av dem.

Skulle det bygges nytt, krevdes det kapital. Store verdier var smuldret bort under krisen, men noen hadde greid seg. Firmaet E. Berentsen var ett av dem. Dampskips ekspedisjonen til C. Middelthon var et annet.

Allerede før krisen satte inn, bar starten av de første hermetikkfabrikkene bud om en ny tid. I tillegg til noen hermetikkfabrikker kom det i løpet av 1890-årene flere nyetableringer: Ute i Sandviken ble Stavanger Mekaniske Verksted grunnlagt. Det ble etter få år overtatt av Rosenberg Mekaniske Verksted. Stavanger Traadstiftfabrik, Stavanger Beslagfabrik og en potetmelfabrikk ble også etablert der ute.

Også i østre bydel grodde det opp flere nye fabrikker: Stavanger Linvarefabrikk, tre sagbruk og kassefabrikker, Mauritzens Sønner lys- og sæbefabrikk og en takskifer og sementfabrikk. Cornelius Middelthon engasjerte seg som investor i flere av disse nye bedriftene.

Hans svigerfar, Charles Racine, var en sentral person når det gjaldt kapitalinvestering i den nye industrien. Han hadde vært med å grunnlegge Stavanger Preserving, byens første hermetikkfabrikk.

Herrnhuteren fra Sveits hadde giftet seg inn i Berentsenfamilien. Han hadde sammen med svogeren, Lars Berentsen, styrt firmaet i tre tiår. Så kom det en knute på tråden og Racine trakk seg ut (1891) og tok med seg halvparten av verdiene i firmaet.

I løpet av to år, 1895-1897, døde Cornelius Middelthon senior, Charles Racine og Lars Berentsen, alle tre rike forretningsmenn fra den gamle garden. De etterlot seg store verdier.

Barna til Charles Racine arvet 300 000 kroner hver. Disse verdiene, som var trukket ut av firmaet Berentsen, kom i hendene på unge, dynamiske menn, brødrene Fredrik og Erik Racine, Sigval Bergesen og Cornelius Middelthon.

De to sistnevnte var gift med hver sin Racinedatter. Fruene fikk usedvanlig god hjelp av ektemennene til å forvalte arven. Erik Berentsen som ble den nye sjefen for firmaet Berentsen, var fetter til søsknene Racine, så her var det slekt på kryss og tvers og langs.

Erik Berentsen og Cornelius Middelton hadde fått sin del av fedrearven. Dette tilsa at disse unge menn hadde ledig kapital klar for investering.

Brødrene Racine døde tidlig og fikk relativt liten glede av arven. De tre

andre: Sigval Bergesen, Cornelius Middelthun og Erik Berentsen var dynamiske og fremsynte og åpne for nye ideer. De gikk i spissen som investorer i nye industritiltak i byen samtidig som de drev frem sine egne virksomheter. De står i en særstilling som samfunnsbyggere fordi de engasjerte seg på et bredt felt både innenfor nye industriforetak og i flere kulturinstitusjoner.

Mens Cornelius Middelthun og Erik Berentsen fortsatte der fedrene hadde sluppet og utbygde familiebedriftene videre, var Sigval Bergesen en gründer som bygde opp sitt eget dampskipsrederi fra grunnen av til å bli byens største. I så henseende var han på linje med andre store gründerne i tiden, som Christian Bjelland og sildekongen Tørbjørn Waage pluss alle de andre smågründerne. En gründer er en nyskaper hvor profittmotivet er primært. Betegnelsen samfunnsbygger krever et bredere og mer uegenytlig engasjement.

Når Sigval Bergesen donerte orgel til Domkirken og i 30 år arbeidet som formann i «Domkirkens Venner», når Erik Berentsen satt som formann i Stavanger Turistforening i nesten 25 år, og når Cornelius Middelthun i hele sitt voksne liv engasjerte seg i skogreising, var det ut fra gleden av å gjøre et samfunnsnyttig arbeid. Dette var menn som tok ansvar ut fra en forpliktelse de følte.

Alle tre satt i utallige styrever. Med sin brede bedriftsøkonomiske erfaring gjorde de en stor innsats i dem alle. At de hevet sitt aksjeutbytte var sekundært. Penger hadde de nok av.

Vi skal ikke her gå i detalj når det gjelder deres samfunnsbyggende arbeid, men det er grunn til å fremheve Cornelius Middelthuns innsats siden han ikke har fått noen biografi.

Familien Middelthun mener at de stammer fra England, men inntil 1840 var familienavnet Middelthun, navnet på en mellomstor gård oppe på Sunnmøre ifølge den gamle slektsforsker, politimester Ola Kvalsund; og politimestere skal en tro på. Nok om det.

Den første Cornelius Middelthun (1747-1807) kom fra Bergen, slo seg ned i Stavanger (ca. 1770) og slo seg opp som kjøpmannsreder, før han tapte det aller meste under Napoleonskrigen. Neste generasjon, Jacob Middelthun (1780-1843), fikk det ikke riktig til.

3. generasjon Middelthun/Middelthun var representert med to livsfriske skudd på stammen, kjøpmannsreder Jacob (1810-1884) og kjøpmann/dampskipsekspeditor Cornelius (1815-1895).

Jacob ble smittet av spekulasjonsfeberen og kjøpte opp skipsparter. I begynnelsen av 1880-årene delte han ut for 100 000 kroner i parter til hvert av sine barn. «Vær så god, kos dere». Det ble ingen stor suksess. På grunn av den økonomiske krisen smuldret verdiene bort i løpet av få år. Det var i den forbindelse Allert Middelthun-grenen slo seg ned på Kalvøy.

Broder Cornelius var av den mer forsiktige typen som satset på det trygge. Han ble den første dampskipsekspeditøren for Det Bergenske

Dampskibsselskab. Han prioriterte denne vekstnæringen kombinert med tradisjonell sildehandel. Han kom velberget gjennom 1880-årskrisen.

Det var akkurat da et nytt blad Cornelius (1869-1934) ble junior i farens firma. Det er han saken gjelder. Han forteller selv i et intervju med Mossige Grude i «Stavangeren»

«Fars ekspedisjon lå som sagt inne på Skagen, (Skagen 32, senere Bjellands fabrikk nr. 1, nå Hovmester Bar) og jeg var straks klar over at vi måtte komme lengre utover. Far var imidlertid av en annen mening. Han ville vente til byen hadde lagt kai inn til Torvet, noe man drømte om i de dager.

Så hendte det - antagelig i 1887 - at konsul Fredrik Hansen, kom til meg og bød meg en eiendom ute på Skansen - et sjøhus, som han mente vi kunne få kjøpe for 6000 kroner».

I 40 år hadde fader Cornelius drevet sin virksomhet fra sjøhuset i Skagen nr. 32. Han drog på årene og hadde passert de 70. Sønnen hadde jobbet hos faren i to hele år og var blitt 18 år ung da han tok oppgjøret med faren.

Jeg slo til. Da spurte Fredrik Hansen for fullt alvor og ganske rolig: «Ja vel, kan du greie å betale det?» Jo, jeg trodde det. Gledestrålende kom jeg hjem og fortalte min far hva som var skjedd. Men han ville ikke høre tale om noe kjøp. Vi fikk vente og være hvor vi var til kaien var ført frem til Torvet, sa han. Med den triste beskjed måtte jeg gå til min senere gode venn, konsul Fredrik Hansen, og si, at foreløpig ble det ikke noe av den handel. Men Fredrik Hansen lovet meg, at hvis der skjedde noe, skulle han la meg vite det.

Og lenge varte det ikke før der igjen blev snakk om salg av sjøhuset ute på Skansen som nå kostet 7000 kroner. «Jeg tar det allikevel» svarte jeg.

Min far sa fremdeles nei, og der stod vi.

Så reiste jeg opp til Bergen for å forelegge saken for gamle Sundt (styremedlem i Det Bergenske Dampskibsselskab) for å søke hans støtte. Jo da, gamle Sundt var meget interessert og syntes det hørtet meget riktig og godt ut. Men dessverre, hjelp kunde han ikke yte.

Jeg var så visst ikke høy i hatten da jeg kom tilbake fra min mislykkede Bergens-tur. Men så gikk jeg opp til gamle konsul Lars Berentsen og forela saken for ham, og han lovet meg beredvillig å låne meg 4000 kroner på 1. prioritet i eiendommen. Av en venn fikk jeg låne 2000, og selv hadde jeg spart 1000 kroner, som jeg betalte i eiendommen. Dette var våren 1888, og jeg begynte straks å innrede kontorer i 2. etasje. Der blev da truffet en avtale mellom min far og meg at jeg skulle overta dampskipsekspedisjonen, og det gjorde vi ganske enkelt på den måten at jeg garanterte ham den samme fortjeneste han hadde hatt de siste årene. Og hva jeg kunde erverve utover dette, var altså mitt. Men dampskipsekspedisjonen kastet ikke meget av seg i de dager, og det gjaldt derfor å drive med et eller annet, som kunne gi inntekt. Intet lå da nærmere enn silden og brislingen. Jeg la ned ansjos og sild, som ble solgt i Østersjølandene og Sverige.»

Sjøhuset til C. Middelthons Dampskibsexpedition på Skansen og det nye kontorbygget

Etter at far og sønn var blitt enige om at junior skulle overta forretningen, lå alt i den unge Cornelius' hender.

Når han var så oppsatt på å etablere seg på Skansen, var det fordi han innså at utbyggingen av kaiene i byen ville fortsette fra den lille kaien ute på Skansen og østover, og ikke sørover til Torget som faren trodde og håpet.

Vi går ut fra at unge Cornelius på 18 år ikke gikk bak farens rygg da han reiste til Bergen for å få støtte for sine planer om sjøhuskjøpet på Skansen. Vi tror også at han spilte med åpne kort når det galt finansieringen av kjøpet. Det virker som om fader Cornelius resignerte godvillig overfor sin fremadstormende sønn.

Allerede her viste Cornelius jr. en usedvanlig moden fremsynthet og dynamikk, noe som gjennom hele livet kom til å prege all hans ferd. Dette var den første prøven. Han besto den med glans.

Det sjøhuset Cornelius kjøpte var Skanseгатen 15, et stort 4 etasjes trehus hvor han innredet kontorer i 2. etasje. Underetasjen ble pakkbod for ekspedert gods. Resten ble i første omgang leid bort. I øverste etasje ble det innredet et rom hvor laste- og lossearbeiderne kunne oppholde seg mens de ventet på skip. Her var det også køyer, for «sjauarane» måtte stå til disposisjon hele døgnet. Dampskipene hadde sine rutetider som måtte holdes, men seilskipene var styrt av vær og vind og kom når de kom.

Når Cornelius Middelthon tenkte på fremtidens behov, innså han snart at sjøhuset på Skansen ville bli for lite, derfor kjøpte han i samme slengen de to nabohusene for å ha plass til å ekspandere. Han var en fremsynt ung mann.

I midten av 1890-årene bygde han et nytt, moderne murbygg til sin dampskipsekspedisjon.

Den unge Cornelius fikk flere nye ruter og dampskipsselskaper å betjene. Han startet kullforretning og bunkerslevering på gamle Berners verft ved Sandviken og han etablerte en maskinforretning, eller nærmest et patentbyrå, for maskiner til hermetikkindustrien.

Og så investerte han arven etter sin far og svigerfar i nye industriforetak og ble valgt inn i styrende organer.

Det vil føre for langt å gå nærmere inn på Cornelius Middelthons mange verv, men en oversikt kan gi et inntrykk av mengden og bredden:

En punktvis oversikt over C. Middelthons verv og virke

Leder for C. Middelthons Dampskipsekspedisjon. Sterk ekspansjon under hans ledelse.

Startet C. Middelthons Kullforretning i 1890-årene

C. Middelthons Maskinforretning. Kjøpte patenter og solgte maskiner til hermetikkindustrien

Var med å grunnlegge Rosenberg Mekaniske Verksted (1895)

Gjenreiste Rosenberg Mekaniske Verksted til en storbedrift. Styremedlem og formann i styret (1899-1920, 1928-34)

Var med å etablere Stavanger Linvarefabrik (1895)

Styreformann i Stavanger Beslagfabrik (1902-1934)

Var med å grunnlegge Stavanger Traadstiftfabrik (1897), Styreformann (1897-1934)

Styremedlem i Yngre Konservatives forening, (1892-1897) formann (1897-1898)

Styreformann i Stavanger Preserving (1900-1909)

Formann i Stavanger Handelsforening (1903-10)

Spansk (1903-1934), mexicansk (1907-1920) og brasiliansk (1914-1920) vicekonsul

Var med å grunnlegge Stavanger Electro Staalverk på Jørpeland. Medlem av representantskapet og direksjonen

Drivkraft i vedtaket om å bygge Sørlandsbanen

Drivkraft i bygging av Ryfylkeveien

Formann i Stavanger Husflidforening (1908-18)

Var med å stifte Skogselskapet. Formann (1911-34) Monument i bøkeskogen mellom

Eiganesveien og Madlaveien

Formann i byggekomiteen for Sauda Turisthotell

Var med å starte Stavanger Jeger- og Fiskeforening, formann (1909-10)

Styremedlem i Saudafallene A/s

Styremedlem i Norsk Brænselsolje, avd. Stavanger

Styremedlem i Norsk Handelsstands Fellesforening

Formann for Krigsforsyningskommisjonen for Stavanger-distriktet (1914-1921)

Medlem av Høyres sentralstyre (1916-21)

Startet Dagbladet «Stavangeren» (1916) Styreformann i Dagbladet Stavangeren (1916-20), medlem av direksjonen (1920-1934)

Medlem av direksjonen for Stavanger Museum (1918-34)

Representant for Høyre i Stavanger Bystyre (1918-1921)

Stortingsmann for Høyre (1918). Gjenvolgt (1921)
Formann i Stortingets veikomite
Arbeidsminister i Otto B. Halvorsens 1. regjering (1920), Halvorsens 2. regjering (1922) og i Abraham Berges regjering (1923-24)
Kandidat til statsministerstillingen etter Halvorsens død 1924, men avsto
Ble stilt for Riksrett som medlem av Abraham Berges regjering. Frikjent
Formann i Stavanger Kunstforening i 10 år
Opprettet Olga og Cornelius Middelthons legat (1918)
Medlem i styret for Klosters Legat
Styremedlem i De Forenede Ullvarefabrikker, ordfører i representantskapet (1925-34)
Styremedlem i Stavanger Sparekasse, formann (1930-1934)
Styremedlem i a/s Tou, formann (1928-34)
President for Turisttrafikkomiteen for Stavanger og Rogaland (1929-34)
Styremedlem og viseformann i Norsk Arbeidsgiverforening, Stavanger distrikt
Medlem av sentralstyret i Norsk Arbeidsgiverforening i 13 år
C. Middelthon var Kommandør med stjerne av St. Olavs Orden (1921)

Denne liste over Cornelius Middelthons forskjellige verv og stillinger er mer enn imponerende. Det kvalifiserer uten videre til betegnelsen: SAMFUNNSBYGGER. Cornelius Middelthon likte å se det gro omkring seg.

Etter at han i begynnelsen av 1930-årene hadde ledet refinansieringen av Rosenberg Mekaniske verksted, fikk han spørsmålet om hva det var som drev ham: «Skape noe og redde arbeidsplasser» svarte Cornelius Middelthon og la til: «Kjærlighet til byen». Det sa en samfunnsbygger som ble Ridder med stjerne av Sankt Olavs Orden for samfunnsborgerlig innsats og embetsfortjeneste.

Omkring hundreårsskiftet kjøpte han Knud Helligsens eiendom i Ramsvik, rev og bygde en herskkelig villa med tilhørende parkanlegg. Det var dette som 15 år senere ble solgt til Stavanger Sanitetsforening og ble tuberkulosehjem. Det brant ned i 1923. Familien Middelthun flyttet deretter til nybygd hus i Møllegaten 40 (Nå administrasjonsbygget til St. Olav v.g. skole).

Samtiden bedømte Cornelius Middelthun etter fortjeneste. I «Norsk Biografisk Leksikon» står det om arbeidsminister C. Middelthun: (Han) «... la for dagen stor administrativ evne og en handlekraft som det ble god bruk for i den kritiske tid i landets arbeidsliv, da streik truet med å lamme hele statsmaskineriet gjennom en av dens livsnerver – kommunikasjon».

Han fikk også samme sted et godt skussmål for sitt arbeid i rikspolitikken:

«Han viste seg snart som en av sitt partis dyktigste og mest innsiktsfulle representanter. Og fikk en sterk posisjon ikke bare blant meningsfeller, men også blant politiske motstandere. Alle satte pris på hans sunne omdømme og arbeidskraft, sin klare vurdering og sin praktiske dyktighet».

Andre rikspolitikere har uttalt seg om politikeren og mennesket Cornelius Middelthun:

Tidligere statsminister Abraham Berge:

«... Ikke nok med at han var en vennesel mann – han var også en betydelig mann i sitt virke. ... Han var en klok mann i det daglige arbeid. Når tingene og vanskelighetene tårnet sig sammen, var det sjelden at Middelthun ikke fant

en utvei. Med sin energi og sin oppøvde arbeidsevne maktet han lett de møtende spørsmål. Derfor var hans råd under store og vanskelige situasjoner av den største verdi. Ingen som har sittet i råd sammen med ham, vil kunne glemme de mange ganger han kastet nytt lys over vanskelige saker. Hans store rettsinn og varme hjertelag fikk alltid sikkert og bestemt uttrykk». ...

Tidligere statsminister Ivar Lykke:

« ... Han var den mest helstøpte personlighet jeg har møtt, og i de år vi samarbeidet her inne viste han sig alltid som den gode venn og trofaste medarbeider. ...»

Stortingspresident Hambro:

«Middelthon var en av de gildeste menneskene jeg har arbeidet sammen med. Vi utpekte ham engang i Høires stortingsgruppe til statsminister Halvorsens etterfølger, og vi gjorde det fordi vi visste han var en mann som aldri søkte sitt eget, men alltid hele samfunnets vel. Han var som karakter, som menneske og som venn pålitelig til det ytterste. Vi holdt alle av ham»...

Da han døde i 1934 var det mange rosende ord om hans samfunnsbyggende innsats.

«... Det strålte ut tillit fra hans navn. Der han gikk foran, gikk andre etter. ... i alt hans arbeid var det vidde, utsyn og perspektiv ... og minnet lever om en ubestikkelig, helstøpt og nobel karakter. ... Han var et elskverdig åpent sinn, som vant menneskene, men en fast og myndig hånd som aldri vek tilbake for å ta ansvar. ...»

«Stavangeren» 7/4-1934

«... Den rettlinjethet som preget ham som privatmann – og som forretningsmann – den var et særkjenne for ham også i det politiske og offentlige liv. Det var de saklige hensyn som tellet, intet annet. Konsul Middelthon var en forgrunnsfigur i ordets beste betydning. Den posisjon han inntok var selvfølgelig i kraft av hans fremragende dyktighet og innsikt og hans hederlighet. Både som offentlig mann og som privatmann vil han minnes som en nobel personlighet, en gentleman i all sin ferd. Sin by var han en god sønn, han har økt dens ære og ry. ...»

«Stavanger Aftenblad», 7 april 1934

«... Konsul Middelthon inntok en enestående stilling i byen og distriktet. Mer enn noen var han en bærende kraft i det økonomiske og kulturelle liv. Mer enn noen var han aktet og æret for sitt borgersinn og sitt varme hjertelag. Med sin store dyktighet, sin energi og personlige myndighet forsto han å løfte frem de saker han tok sig av. Med varm interesse tok han sig av hva der kunde tjene til distriktets og landets fremgang og med sin vennselshet forsto han å skape sympati og kjærlighet der han ferdes. Derfor grodde det der han tok fatt. Mange er de bedrifter, institusjoner og formål som han bar frem og ga støtte til og ga

fremgang og ga vekst i vårt samfunn. ... Vi følte at han var den samlende merkesmann og distriktets talsmann utad. Han var ikke alene det gode menneske og den dyktige borger – han var en edel høvdingskikkelse, hvis navn og minne skal leve blant oss. Byen og distriktet retter ham sin takk».

Fylkesmann Norem

Sigval Bergesen står i granitt utenfor jernbanestasjonen for å minne oss om hans arbeid med Sørlandsbanen.

Vakre «Breidablikk» står som et monument over Berentsen-familiens gamle storhet.

I dag er det bare den bortgjemte bautaen ved Madlaveien, som skal minne oss om Cornelius Middelthon. Han burde få en sentral plass i bybildet. Cornelius Middelthons plass passer godt på området foran den gamle dampskipsekspedisjonen på Skansen.

Og en ting til slutt: Når han om kvelden satte seg ned ved pianoet og lekte med tangentene, ble det en varm og god stemning i stuene.

Det kunne han også!

Sangens ustraffelighet

En konspirasjon mot politimesteren i Stavanger i 1859
– der Ole Bull sto bakerst i kulissene

Av Jan Fredrik Berg

Ingen kunne legge skylden på Ole Bull – og ingen gjorde det heller. Enkelt forklart var det bare slik at han utløste en juridisk pennestridd i Stavanger, der den nyutnevnte politimesteren ble satt i klemme mellom den gamle byfogden og en svært skrivefør advokat fra Østlandet – alt sammen på grunn av entusiastisk sangglede. Sammenhengen forklares enklest med å starte slik det begynte, nemlig med det som stod i *Stavanger Amtstidende og Adresseavis* den 17. oktober 1859 – under rubrikken *Anmeldte Reisende*. *Amtsavisen* var byens eneste avis. I den sto det svart på hvitt at Ole Bull var kommet til byen. Han kom sammen med løytnant Langberg fra Flekkefjord, litograf Bücher og handelsmann Hamre – begge fra Bergen, samt kjøpmann Smith fra København. Disse fire tok inn i *Hotel du Nord*, men det gjorde ikke Ole Bull. Dertil var han for godt vant. Han innlosjerte seg i byens aller fineste etablissement – hos madam Jespersen i Prostebakken. Der ble han sikkert tatt godt imot, for det var nettopp traktementet og gjestfriheten som var kjennemerket til den aldrende Inger Jørgine Jespersen og de to ugifte døtrene hennes, Hanna Tørmine og Inger Georgine. Med

Anmeldte Reisende.
Lieut. Langberg fra Flekkefjord og Lithograf Bücher fra Bergen i Hotel du Nord; Ole Bull fra Bergen, Kjøbm. Smith fra København og Hamre fra Egersund hos Mad. Jespersen; Rebekke Jacobsdatter og Severine Corneliusen fra Bergen hos Salve Studesnæs; Bagerne Jacob Omundsen fra Egersund og Jacob Nielsen fra Bommelhavn hos Jensen; Stomagerne Tonnes og Andreas Tonnesen fra Kirkehavn hos T. Hansen; Zacharias Omundsen og Axel Bognæs fra Kobbervig hos Nielsen; Baade fra Arendal hos Mad. Baade; Søfarende Johan Severin Dahl fra Kirkehavn hos T. Dollakken.

Ole Bull blir rodd i land. I bakgrunnen har Imsland fanget opp tidens vidunder – en hjuldamper. Tegning: Henry Imsland. Fra Theodor Dahl, «Byen og menneskene».

sin mykeste sørlandsstemme forsikret hotellvertinnen den celebre gjesten om at han var hjertelig velkommen – med døtrene som neiende garantister.

Selvsagt kom ikke Ole Bull til den lille, trangbodde vestlandsbyen som turist. Han hadde sett det meste av det som var verd å se ute i den store verden – så en smule blasert fikk han vel lov å være. Dessuten hadde han vært i byen før, selv om det var flere år siden. Også denne gangen kom han i profesjonelt ærend, eller mer presist – han kom for å gi en ny konsert. Det skulle ikke skje før om tre dager, altså 20. oktober. Stedet var i den store salen i *Klubben*, men i dét lokalet hadde Ole Bull aldri vært før. *Det Stavangerske Klubselskab*, altså *Klubben*, hadde nemlig spandert på seg et flunkende nytt hus – med en ærverdig plassering litt nedenfor Domkirken mot Skolebekken. Det var nettopp der vår nasjonale verdensstjerne skulle bære sitt lille, men kresne publikum med sin eksklusive opptreden. Den var godt planlagt, for allerede på ankomstdagen stod konserten annonsert i avisen. Leserne av byens lokalavis fikk da vite om begivenheten, hva de skulle få høre – og selvsagt den nøyaktige prisen for fornøyelsen. Tre og en halv ort kostet det å slippe inn. En slik stiv pris regulerte hvem som kom. (En spesidaler = fem ort = 120 skilling).

Kunngjøringen fortalte at Ole Bull ikke skulle opptre alene, men få *velvillig Assistance*. Konserten var delt i to avdelinger. I den første skulle virtuosens fremføre en *Concerto* i tre deler, nemlig *Allegro Maestoso*, *Adagio Espressoso* og *Rondo Spiritoso* av Niccolò Paganini. *Arie af Romeo og Julie* skulle *Assistenten*, frøken Emilie Neumann, synge. Til slutt i første avdeling ville mesteren selv spille *Ungarsk Fantasie* av Kohne. Andre avdeling inneholdt *Polacca Guerriera* som berømmtheten selv hadde komponert. Deretter fulgte *Du kleines blitzendes Sternelein* av Fredrich Wilhelm Kücken. Igjen var det frøken Emilies tur med *Der tapfere Reiter* av W. Taubert. Finalenummeret var *Carnevalet i Venedig*, også det en egen komposisjon av virtuosens. (Noen

Vi vet ikke om Ole Bull ble mottatt av egen velkomstkomite ved Stavanger-besøket i 1859, men her har tegner fanget opp en slik situasjon i en norsk kystby.

unøyaktigheter må ha sneket seg inn i annonsen, men det lar seg ikke rette nå.) De som hørte konserten fikk en flott opplevelse. Strengene svingte til bristepunktet, og tilhørerne fikk høre hva en mester kan lokke fram fra en liten kasse av flortynt treverk. Men for vanlige folk ble arrangementet for eksklusivt og dyrt. De ville blitt mer enn fornøyd bare ved å få et glimt av mesteren – og for noen ganske få tilfeldige gikk det faktisk i oppfyllelse. Det skjedde samme dag som Ole Bull kom til byen.

Sytten mannspersoner hadde nemlig planlagt å gi den verdensberømte fiolinisten og komponisten en spesiell velkomsthyllest. Derfor møtte de opp

Ole Bull

giver med velvillig Assistance

Concert

Torsdag den 20de Oktober, Aften Kl. 7,
Klubselskabets Lokale.

1ste Afdeling.

Concerto i 3 Dele:

- Allegro Maestoso.
1. Adagio Espressivo, komponeret af N. Paganini
Rondo Spiritoso, foredrages af Ole Bull.
 2. Arie af Romeo og Julie af Bellini, synges af
Frøken Emilie Neumann.
 3. Ungarsk Fantasie, komponeret af Köhne, udføres
af Ole Bull.

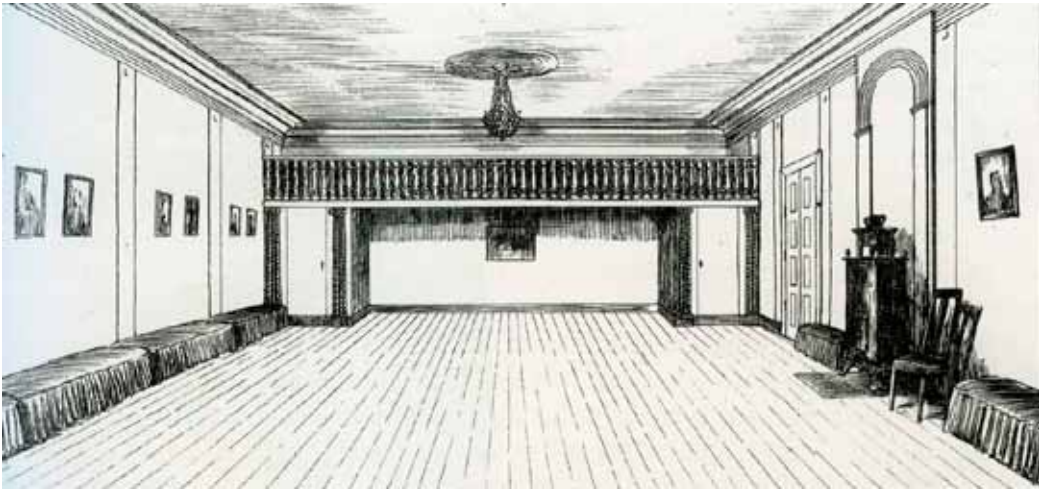
2den Afdeling.

1. Polacca Guerriera, komponeret og foredrages af
Ole Bull.
2. a. „Du kleines blitzendes Sternlein“, af F. Kücken.
og
b. „Der tapfere Reiter“ af W. Taubert, synges af
Frøken Emilie Neumann.
3. Carnevalet i Wenedig, komponeret og foredrages
af Ole Bull.

Billetter à 3 Ort 12 β erholdes hos Boghandler
Floor og ved Indgangen, som aabnes Kl. 6.

*Annonce i
Stavanger
Amtstidene og
Adresseavis for
17. oktober
1859. Størrelse
og pompositeten
på annonsen gir
forventninger
om at en stor
begivenhet er i
vente torsdag 20.
oktober 1859.
Dessverre var
prisen slik at bare
byens elite hadde
råd til å oppleve
virtuosens.*

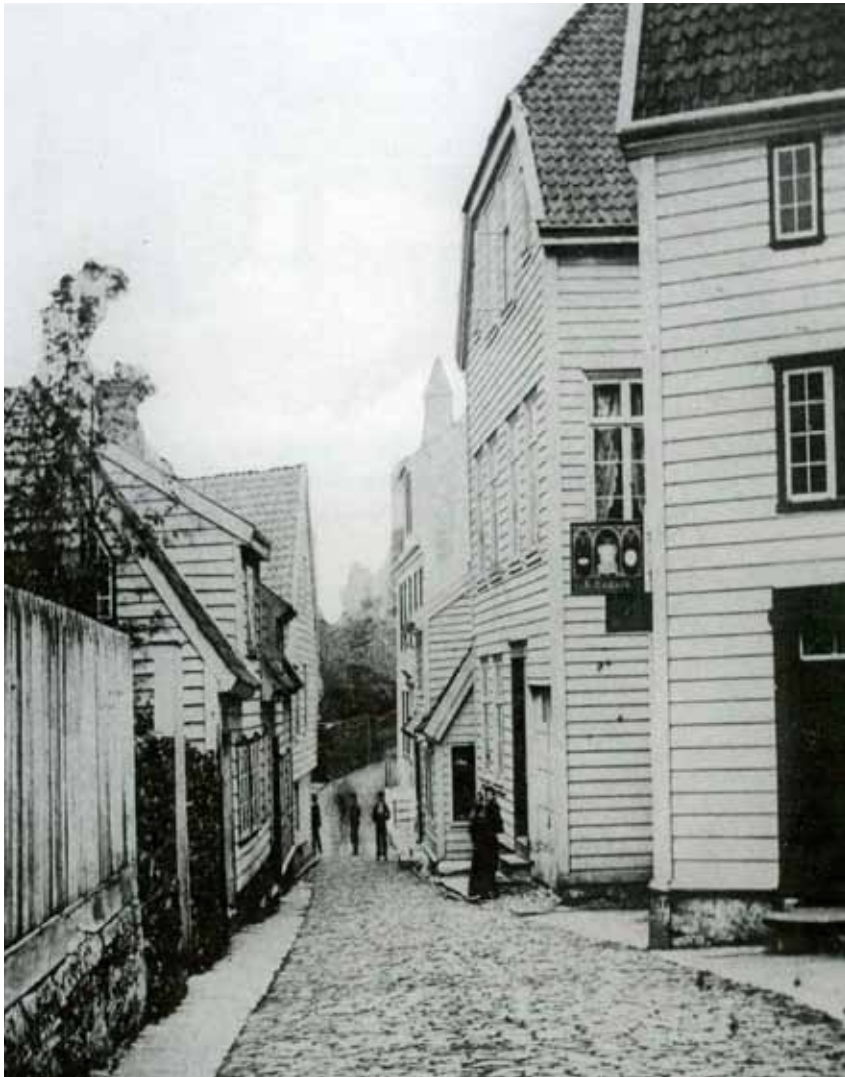
i Prostebakken og tok oppstilling utenfor madam Jespersens hotell. Seksten mann tok sine plasser og den syttende stilte seg foran. Dirigenten var tysk og het Hermann Gelz (31). (Navnet ble skrevet både som Gelz og Gelsz ?!) Han ble smykket med tittelen *Musicus*, men for øvrig var han en fremmed fugl på kortvarig visitt. Da han løftet armene og slo dem i luften, fyltes den bratte bakken med vakker mannsang. Det ble en uventet begivenhet, og

Tegning av den gamle festsalen i «Klubben» av en ukjent kunstner. Det var i denne salen Ole Bull begeistret sitt publikum. Fra boken «Det Stavangerske Klubselskap og Stavanger by i 150 år».

den var aldeles gratis. De som var der ble stående, og de som hørte lyden på avstand, kom til. Henrykket lot folk seg bære på sangens vinger. Tre vektere stoppet i rundene og åpnet sinnene. Det samme gjorde to politikonstabler og en voksende menneskemengde.

Som fjetret lot de seg rive med av velklingende mannsang. De færreste fikk med seg hvorfor stivpyntede besteborgere sang vakre sanger i en bratt bakke en sen og frostklar oktoberkveld. Forklaringen sørget Ole Bull selv for. Selv de som aldri ville spandere penger på å høre ham spille, fikk likevel se ham. Lys levende i et vindu – vinkende bak glasset. De gispet – var det virkelig ham? Spørsmålet besvarte seg selv. Det var uomtvistelig han som stakk armen ut av vinduet og vinket. Så ble han borte. Det skjedde da koret istemte Welhavens serenade *Sang til Ole Bull*. Stemmene blandet seg i bølgende harmonier. Plutselig stod han midt blant dem. Selve den store Ole Bull – i sin høvdingeskikkelse, lys levende – midt i Prostebakken. Sangerne ville rope et *Leve!* for ham, men det avslo han høflig med ord og armer. Han ville heller utbringe et *Leve!* for fedrelandet. Alle ville være med på det, og hurra'ene skrallet i den skarpe luften. Koret stemte i *For Norge, Kjemper's Fødeland*. Mens de sang fjernet Ole Bull seg smilende og vinkende. Ekstasen hadde festet seg i mengden – hverdagen ble høytid. De ville ha mer og ropte navnet hans taktfast. Da viste Ole Bull seg på ny i vinduet. Nå ville han si noe. Han ville så gjerne på ny få utbringe et *Leve!* Denne gang for det *gjæstfrie Stavanger*. Ingen nektet ham det. Det runget som det aldri hadde gjort mellom husene. Så var det slutt. Ole Bull var borte bak blendede gardiner. Men for koret var ingen ting slutt. De var stemt til fest og ønsket å dele sin glede med alle som ville følge dem. Men de hadde også en annen agenda. De ville så inderlig teste hvordan den nye politimesteren reagerte på det de aktet å gjøre.

Kirkegaten fra Domkirken. Gaten het tidligere Holmegaten fordi den gikk fra kirken mot Holmen. Huset nederst til venstre er madam Jespersens Hotel. Det lå på hjørnet - der Kirkegaten møter Prostebakken. Ukjent fotograf, Byarkivet i Stavanger.

Ove Malling Wettergreen (48) var den nye politimesteren i Stavanger. Han bodde i *Urens Rode* med kone og fem barn. Huset lå et drygt steinkast fra der det festlige opptrinnet fant sted. Umulig er det derfor ikke at familien ble en smule forstyrret av den feststemte menneskemengden. I så fall verken sa eller skrev den gode politimesteren noe om det. Det gjorde imidlertid tre av vekterne hans. Under seg hadde politimesteren nemlig fem politibetjenter og et tredobbelt antall vektere. Deres oppgaver var mangfoldige. Det å sørge for ro og orden var blant de viktigste, ikke minst skulle de sørge for nattero. Dagen etter at mannskoret hyllet Ole Bull, fikk politimesteren presentert en rapport fra tre vektere, nemlig fra skomaker Lucas Foss, Nils Jahnsen og Lars Time. Rapporten gjaldt sangkoret. Vekterne så nemlig

Denne eldre herremannen er Ove Malling Wettergreen som var politimester i Stavanger fra 1859 til 1867. Bildet henger på politikammeret i Stavanger.

at sangkoret startet en ny konsert etter at de var bedt inn til madam Jespersen. Det var en spaserende konsert som startet utenfor hotellet i Prostebakken, langs Holmegaden – som kirkegata da het. Videre langs Østre Bredevandsgade, før prose-sjonen bøyde av og fortsatte utover den lange Ladegårdsveien, eller Lagårdsveien som den nå så fortærende blir kalt. Ingen av vekterne var med på hele turen, men alle så og hørte noe fra patruljestedene sine. Derfor samrødde de seg etter at alt var over. Egentlig var det unødvendig. Men politibetjent Lars S. Lønseth var så bydende at han

nesten påla dem å skrive rapport om det vågale opptrinnet. Han mente det var deres fordømte plikt overfor politimesteren fordi sangen var et eklatant brudd på politiforskriftene. Den forlangte absolutt nattero etter klokken ti om kvelden. Lønseth fant det både merkelig og mistenkelig at koret skulle finne på å spasere syngende ut over Ladegårdsveien etter at de hadde hyllet Ole Bull. Ikke mindre suspekt var valget av dag. Ingen normale mennesker sang seg inn i natten en bitende kald høstdag midt i uka. Men åpenbart var det nettopp det mannskoret så absolutt ville gjøre – og gjorde.

Da siste tone døde i Prostebakken, ble koret invitert inn til et aldri så lite traktement hos madam Jespersen. Der fikk de møte Ole Bull eksklusivt og personlig. Kan hende var denne visitten slett ikke tilfeldig. Skal vi våge å tro at det der inne falt noen ord om den planen koret hadde etterpå? Alle i koret var nemlig vel vitende om at den nye politimesteren hadde lagt ned forbud – nettopp mot nattlig sang. Umulig er det heller ikke at også Ole Bull ble orientert og at han oppmuntret koret til det vi nå kaller sivil ulydighet. Opprømt og oppmuntret takket koret hjertelig for gjestfrihet og behagelig traktement, før de forlot madamens lune gemakker bukkende og vinkende – nokså presis klokken tjueto. Da hastet det plutselig med å komme ut. På gaten startet sangen umiddelbart. Syngende gikk de mot Domkirken – og derfra ut Ladegårdsveien, slik vekterne fortalte. Ganske mange fulgte dem på turen selv om klokken var passert ti om kvelden. Hese vekterstemmer varslet samtidig kveldstrøtte innvånere om at natten la seg søvntung over byen. Det lille intermezzo i Prostebakken førte til at koret holdt to konserter den kvelden, en stående og en gående, men den første ble behendig utelatt i rapporten til politimesteren. Det ble også visitten i Prostebakken. Derimot ble en håndfull sangere identifisert og navngitt.

For Wettergreen var rapporten ganske kjærkommen. Men det var før han visste hvem som sang. Han trengte en sak som denne for å statuere sin myndighet. Kan hende hadde han en aldri så liten mistanke om at tidspunktet for korsangen ikke var helt tilfeldig? Måten å håndtere slike små overtredelser på var enkel og grei, nemlig å skrive ut en resolusjon – eller et forelegg som vi ville sagt. Straffen for forseelser var mulkt. Den nye politimesteren var rask og effektiv og skrev ut forelegget umiddelbart. Der fikk de navngitte valget mellom å godta

Henry Imsland har fanget inn to politikonstabler som tar en pipepause. De høye filthjelmene med stjerne var nesten de samme som vekterne bar. Konstablene gikk med kolle mens vekterne var utstyrt med vekterstaven med morgenstjernen på toppen. Fra Theodor Dahls bok «Byen og menneskene».

og betale, eller la retten avgjøre saken. Dersom synderne godtok skyld og mulkt, ble det kalt en *mindelig Ordning*. De som ikke kunne betale kontant eller ved utpanting, fikk sone i fengsel. Så greit var det. Litt forhastet er det at bøtene Wettergreen ila bare fikk konsekvens for dem han kjente navnet på. Men klokkelig ba han byens stevnevitner om å finne ut hvem de andre sangerne var. Ingen skulle slippe unna rettferdighetens pisk. Pålegget stevnevitnene fikk, var sikkert ikke helt enkelt. Men her fikk både de og politimesteren uventet hjelp. Det dukket nemlig opp et bud med et personlig brev til politimesteren. Det viste seg å være en nøyaktig ført liste over alle medlemmene i koret. Da politimesteren leste hvem avsenderen var, fikk han en ubehagelig overraskelse. Brevet var nemlig undertegnet av en kollega.

Han het Johan Thulin Johansen og var en trettitre år gammel jurist fra Lillehammer, som akkurat da arbeidet som jurist og edsvoren fullmektig hos byfogd Christensen. Han visste alt om *Urostifterne*, for han var selv medlem av det koret som sang så vakkert for Ole Bull. Selv var han *1ste Tenorist* sammen med navigasjonslærer Erik Gabrielsen (28), lærer på *Almueskolen* Johannes Gudmundson (26) og adjunkt Boye Jakobsen (31). På en sirlig oppsatt liste fikk politimesteren rede på hvordan koret var sammensatt og hvem som sang som *2dre Tenorister*, *1ste Bassister* og *2dre Bassister* – fire menn i hvert stemmeleie. De fleste tilhørte den bedre borgerstand – flere i den ypperste eliten. Blant dem var Peder Valentin Rosenkilde (23), som ennå var så ung at han bare var handelsfullmektig i familiedynastiet. Han

sang forresten annen bass sammen med telegrafinspektør Wilhelm Jacobsen (28), tegnelærer Bernhard Hanson (37) og lærer Peder Faa Jespersen (23). På plassene som annen tenorer var kjøpmann Gabriel Adolf Jonassen (35), kjøpmann og apoteker Knud Johan Winther Groth (31), kontorist Hans Normann (18) og handelsbetjent Rasmus Evensen (20). Første bass ble sunget av cand. theol. Hans Henrik Thaulow (27), adjunkt Henrik August Meyer (29), handelsbetjent Johannes Gjemre (21) og kjøpmann Hans S. Arentz (28). Nettopp slik var det, og derfor slapp politimesteren å drive etterforskning for å spore opp hvem de sangglade ordensforstyrre var.

Wettergreen hadde ikke noe valg. Prosessen var i gang og hver enkelt av sangkorets medlemmer fikk etter tur greie på at Wettergreen mente at seksti skilling – altså en halv spesidaler var en passende reprimande for å trosse hans forbud om å la sangstemmen lyde om natten. Normalt var det bare notoriske fyllebøtter og en og annen tørst bonde på markedstur som ble ilagt den slags tukte. Men her var altså saken en ganske annen. Plutselig avslørte navnelisten at de fleste var hans kjenninger. Disse mennene møtte han jevnlig – flere av dem endog i *Klubben*. Hver og en var prektige mennesker i gode stillinger. Det var dem han nå skulle tukte. Det ga nok noe nytt å tenke på. Til og med en kollega fikk nå valget mellom å betale eller føre saken for retten. Senest da må det ha gått opp for politimesteren at han hadde våget seg ut på tynn juridisk is. Å bøtelegge muntre besteborgere som

i opprømt sinnstilstand framførte nattlige serenader i byens gater, kunne bli en delikat sak. Særlig når lovhjelmelen var diffus og ikke minst med en ordrik og meget skrivefør sakfører som motpart. Da krevdes det en uomtvistelig hjemmel i lov eller forskrift. Men den eldgamle politiinstruksen nevnte ikke mannsang som spesielt uromoment. Den hadde bare et generelt forbud mot all uro på nattetid. Det var Wettergreen selv som innførte et kategorisk forbud mot sang. Sangernes evne til å betale mulkten tvilte ikke den

nye politimesteren på, snarere om viljen var til stede. Han ante nok at de ville nekte – og det fikk han rett i. Da forelegget var skrevet og kunngjort til alle, mottok politimesteren klar tilbakemelding: Ingen ville godta mulkten. Byens besteborgerlige sangere ville overprøve forbudet – med dom i retten.

Nå var loddet kastet. Retten skulle avgjøre om harmonisk gatesang var lovlig eller ikke. Men dét skulle ikke Wettergreen selv avgjøre. Hans

«Førstetenor»

*Johan Thulin
Johansen var født i Lillehammer 5. juni 1826. Kom til Stavanger i 1855 som edsvoren juridisk fullmektig hos byfogd Christensen. Seks år senere startet han egen sakførerforretning. Han ble direktør i Sparekassen og formann i Det Stavanger-ske klubselskap 1869-70. Død i Stavanger 19. mai 1884. Fra boken «Det Stavanger-ske Klubselskap og Stavanger by i 150 år.»*

rolle var redusert til å være politiaktør. Dømme skulle derimot den gamle, heder-skronede byfogden – Halvor Olaus Christensen. Han var dreven i faget og hadde sittet i embetet fra 1832 til 1858 – da Wettergreen overtok som politimester. Byfogden visste nok hva som stod i lov og forskrift og om nattlig mannsang kunne rammes av paragraf og lovbud. Scenen var klar. På den ene siden stod politimesteren med sine konstabler og vektere. Han påtok seg uoppfordret å verne byens borgere mot forstyrrelser i nattesøvnen. Nå ble han tvunget til å forsvare sin autoritet. På den andre siden stod sytten

Halvor Olaus Christensen var byfogd i Stavanger i 57 år, fra 1832 til 1889, og en av byens mest sentrale skikkelser. Han var samtidig politimester samt skifte- og auksjonsforvalter, men i 1858 bestemte Stortinget at byen skulle ha egen politimester. Christensen var også stortingsmann i en årrekke. Født i Høland i Østfold i 1799 og død i Stavanger i 1891. Bildet henger på politikammeret i Stavanger.

sangglade men frustrerte besteborgere. De ville slå to fluer i ett smekk. Både glede Ole Bull og byens borgere, samt utfordre politimesteren – på egne og sine medborgeres vegne. Mellom partene sto byfogden med lovens vekt og sverd. Alliansebygging kom fort i gang. For Wettergreen gjaldt det å finne hjemmel for mulkten. Pliktskyldige hjalp folkene hans med å skaffe bevis for at sangen skapte uro og forstyrret nattefreden. Partene konfererte og forberedte seg. Like sikkert som at Wettergreen la sin plan, ble sangerne enige om sin. De var fast bestemt på at de ikke ville betale en skilling. Men de ville så mer enn gjerne møte politiaktør Wettergreen i retten. Førstetenen og sakføreren forsikret sine sangvenner om at de hadde en vinnende sak. Derfor var koret aldri det minste i tvil om hvem som skulle være *Defencor* for saken deres, selvfølgelig ingen andre enn førstetenor og sakfører Johan Thulin Johansen.

Slik det ble, gjorde Wettergreen det han måtte. Han stevnet sine egne konstabler og vektere, pluss hele sangkoret til å møte i politiretten. Der skulle partene møte hverandre ansikt til ansikt. Da det skjedde, var det allerede gått fjorten dager siden forfjamsede mennesker hørte sang i gatene – etter at vekterne hadde annonsert at natten var kommet. I tur og orden fortalte to politibetjenter og tre vektere det de hadde sett og hørt. Mer kunne de ikke gjøre for sjefen sin. Ingen av dem mente at sangen eller prosesjonen var til sjenanse for noen – bortsett fra en handelsbetjent. Han

hadde sagt et eller annet om å forstyrre natteroen men ingen husket lengre hvem mannen var.

For Wettergreen startet ikke dette første rettsmøtet bra. Det ble en mot null til tenoren. De tre etterfølgende rettsmøtene ble verre. Det ble så galt at politimesteren unnlot å møte til konfrontasjonene. I det nest siste rettsmøtet, den 14. januar 1860, la Johansen fram sitt *Defensionskrif*. Alle i koret hadde skrevet under på det. Der gikk den unge sakføreren høyt opp på banen. Men fordi han var fraværende, fikk ikke Wettergreen høre hvordan Johansen forsvarte koret og angrep politimesteren. Slik begynte innlegget:

Det har behaget Politimesteren, som Politiactor - at tiltale Musicus Gelz, Undertegnede og 15 andre Personer for Urostiftelse eller Gadeuorden. Et mere urimeligt, ja endog lovløst Søgsmaal seer man - som vel er - ikke ofte fremført for Retten. At nærværende Sag er ligesaa ubeføiet anlagt som udført skal jeg nedenfor på det Tydeligste godtgjøre.

Hei sann! Den sangglade sakføreren var ikke bare ironisk men faktisk på grensen til det nedlatende overfor sin eldre kollega og ærede motpart. Vi aner et gammelt nag bak formuleringene. Johansen følte seg åpenbart så sikker i sin sak at han tillot seg å være nesevis og arrogant. Han skrev rett ut at det ikke fantes rettslig grunnlag for saken og at den attpå til var klander-

*Stavangerske
Handelsforening
(tidl. Klubben) i
Kongsgaten 10.
Den vakre byg-
ningen ble revet i
1937. Motivet er
tatt omtrent fra
det vi nå kaller
Domkirkeklassen.
Tegning: Gunnar
Wareberg.*

verdig utført. Dette påtok han seg å bevise. Men først ville han klarlegge en del fakta. Fremfor alt hva koret sto for. Han innledet med at koret *som Hilsen til Ole Bull gave ham nogle indstuderede Quartet-Nummere* og fortsatte:

De Tiltalte udgjøre nemlig en ordnet Mandskvartet, der har sunget under Gelsy's Anførsel siden dennes Ankomst her til Byen. Da man Kløkken vel 10 om Aftenen forlod Ole Bull's Bopæl spadseredes opad Ladegaardsveien afsyngende indstuderede Sange - og tilgik dette i største Orden.

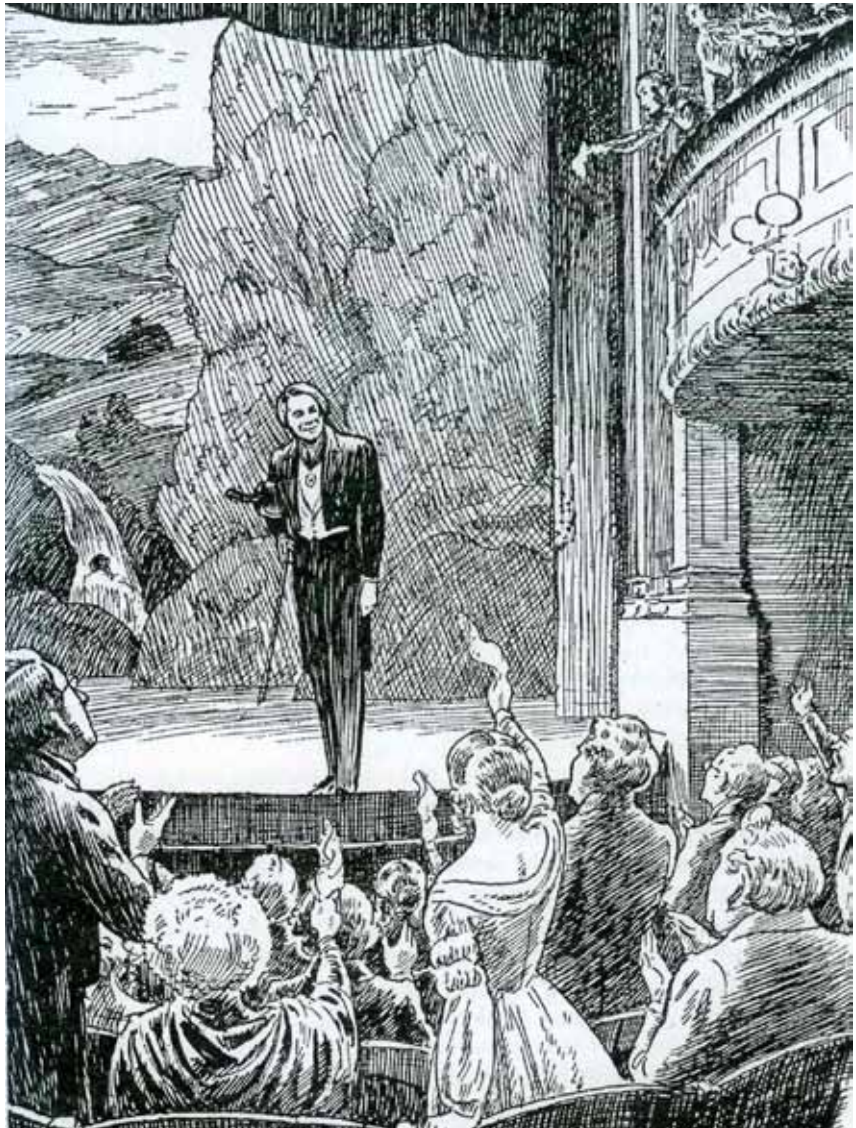
Her får vi rede på at Gelz var kommet til byen en tid før Bull og at det var han som instruerte og ledet koret. Vi får ikke vite eksakt når instruktøren kom eller hvor han kom fra, selvsagt heller ikke hvor lenge han ble. I arkivene har det ikke vært mulig å finne spor etter den oppofrende herr Gelz i Stavanger. Ei heller får vi greie på om det var han som grunnla koret eller om det eksisterte fra før. Derimot får vi vite noe viktig for saken, nemlig at de numrene koret bød på var *indstuderede* – altså velutviklet korsang bestemt for et kresent publikum. For Johansen – og for korets stolthet, var det åpenbart viktig å få dette klart fram, særlig fordi ingen tiltrodde Wettergreen å ha særlig greie på sang. Det fikk Johansen fram i følgende formulering:

At Sangen, der præsteredes af dannede Sangere, var uharmonisk - har Politiautor ikke ovovet at paastaae, ligesom man ogsaa havde anseet ham ucompetent til at afgive en saadan Dom. Det maa følgelig ansees in confesso at Sangen var harmonisk.

Her fikk Wettergreen igjen slik at hatten passet. Først slår Johansen fast at spasserturen foregikk *i største Orden*, så får politimesteren og byfogden greie på at sangen ble utført av *dannede Sangere* og endelig at den var *harmonisk*. Nådestøtet kom ved å karakterisere Wettergreen som *ucompetent* til å vurdere sangens kvalitet. I tillegg fastslo førstetenoren at hans ærede motpart ikke har bevist det lovstridige i at dannede mennesker – i skjønn orden, sang harmoniske og innstuderte sanger – selv om det skjedde i den første nattetimen. Verken politibetjentene eller vekterne sa ett eneste ord om at sangen var forstyrrende for natteroen. Følgelig var det ingen fornærmet part i saken.

For å forstå rivaliseringen mellom den nye politimesteren fra Drammen og den unge sakføreren fra Christiania må vi ett år tilbake i tiden. Da kan vi like godt starte med dagen Wettergreen tiltrådte embetet. Det var 20. oktober 1858, altså nøyaktig ett år før Ole Bull ga sin konsert i *Klubben*. Samme dag rykket den ferske politimesteren inn en kunngjøring i byens avis. Der skrev han at han *idag har overtaget Bestyrelsen af Politimester-Embedet heri Byen*. Indirekte går det fram at det offentlige ikke hadde sørget for kontor. Derfor skrev Wettergreen: *mit Contoir holdes indtil videre i min Bolig i*

Overalt hvor Ole Bull optrådte var publikum entusiastisk og til dels ekstasisk. Her fra en opptreden i Christiania.

Skibscaptain Kaurin's Gaard i Gaden til Østervaag, altså den senere Stenkargaten. Hvor velkommen den nye politimesteren var, vet vi selvsagt ikke. For byfogd Christensen betydde et nyopprettet embete som politimester – i «hans» by, en kraftig reduksjon av en nesten eneveldig jurisdiksjon. I tjueseks år var han byfogd, politimester, skifte- og auksjonsforvalter. Da bestemte plutselig Stortinget at de største byene skulle ha en selvstendig politimester – og slik ble det selvsagt. Hvor godt byfogden likte å gi fra seg myndighet vet vi ikke og heller ikke hvordan han mottok sin nye kollega. Men byens avis var positiv. De spanderte en velmenende velkomst på den nye politimesteren. Dagen etter tiltredelsen skrev den:

Det er med store Forventninger at vor By har imødeset den nye Politimesters Ankomst, og der vilde vistnok udfordres en ganske usædvanlig Dygtighed hos den Mand, der skulde tilfredstille disse. Vi ønsker Hr. Wettergreen Held til hans nye Stilling og haabe, at han vil blive istand til at røgte sit vanskelige Kald til sin egen og vor Byes Tilfredshed.

Et parti av den gamle «Promenaden» på Lagårdsveien, 1895. Fotograf: Carl Johan Jacobsen, Byarkivet Stavanger.

Velkomsten kan oppfattes som om byen virkelig trengte en ny kost til å feie bort gammel sløvhets og unnlathets og at forventningene derfor var store til ny handlekraft. Men det er nok langt fra sannheten. Byfogden hadde holdt byen i age på sin måte, uten å bruke for mye av verken pisk eller tvang. Den nye politimesteren gjorde nøyaktig det motsatte. Det første han presterte var å hente fram en nedstøvet politiinstruks i form av en *Forordning*. Den hadde allerede slumret i over 150 år, helt fra 22. oktober 1701. Etter den datoen følte ingen særlig behov for å bruke den. Umiddelbart etter at Wettergreen kom til byen børstet han støvet av de sovende paragrafene i forordningen. Med dem som utgangspunkt rykket han stadig inn såkalte *Politibekjendtgjørelser* i avisen. Der kom han med formaninger og påbud om smått og stort. Blant mye annet ble byens borgere oppfordret til å slutte med å gi dørtiggere penger. Wettergreen mente at pengene bare ble brukt til å kjøpe brennevin for. I stedet for penger kunne velgjørerne kjøpe spisebilletter. De kostet 1½ eller 3½ skilling stykket. For den billigste billetten fikk tiggerne grynsuppe og for den dyreste erter med flek. Helt plutselig og uventet sperret Wettergreen av byens allmenninger og brygger

med jernkjetting om nettene. Hensikten var edel nok. Mang en bonde ble funnet druknet i sjøen etter en fuktig nattevandring i den beksvarte byen. Men de fleste mente at folk fikk passe seg selv slik de alltid hadde gjort. De trengte ingen fremmed embetsmann til å passe på seg.

Andre påbud forarget bare dem det direkte gikk ut over. For eksempel noe så uhørt og unødig som at *Hotelværter og Andre af Byens Indvaanere, der give sig ad med at herberge Reisende* skulle varsle politiet om hvem de hadde som gjester. Påbudet skaffet også madam Jespersen ekstra arbeid og trassig motvilje. Wettergreen forarget seg over at så vel halv voksne som barn *paa offentlig Gade gjør sig skyldige til Straf ved Skrigen, Skraalen og anden Allarm*. Slik uorden og pøbelstreker ville han ha slutt på. Uønskede elementer som *paa Gaderne, eller af Vanartighed kaste Snee, Vand, Steen eller Ureenlighed paa de Forbigaaende* skulle straffes med mulkt. For å unngå at lømler foretok slike rampestreker, ba han foreldre, håndverksmestre og andre som hadde folk i tjeneste om å påse at folk i deres husstand ikke brøt påbudet. Wettergreen ville ha renere gater og ga huseiere påbud om soping. Han var også misfornøyd med dotømmingen. Derfor vakte han til live en gammel forskrift om hvordan det skulle gjøres. Hundeskatt skulle på ny betales. Han innskjerpet også hvordan man skulle ri og kjøre i den trange byen, på tross av at kjøring med hest og kjerre var nesten umulig i de trange gatene. Brudd på de nye påbudene skulle uopphørlig straffes med mulkt. Ganske uventet og overraskende fant han fram en glemt advarsel om røyking. I avisen fra 1. november 1858 sto følgende: *Tobaksrygen paa Byens Gader og i Gaarde under aaben Himmel er forbudt under Mulkt af 32 Skilling, med mindre Piber eller Cigarer er forsynet med Hytte*. Hvordan denne «hytten» så ut på en sigar er det vel få som nå kan beskrive.

Wettergreen forstod at folk flest irriterte seg over formyndervesenet hans. Kanskje var det derfor han følte behov for å styrke sin autoritet ved å få større innflytelse i styre og stell. Det mest effektive var å skaffe seg rett til å være til stede under møtene i formannskap og bystyre. Slik skapte han en kraftfull allianse med de folkevalgte. Nattestengingen av de farlige havneområdene var et resultat av slikt samarbeid. Byens nye politimester hadde bestemt seg for *at røgte sit vanskelige Kald*, slik lokalavisen uttrykte det. Mindre sikkert er det om det var til: *vor Byes Tilfredshed*. En slags allianse gjorde han også med byens politikorps. Om det var Wettergreens fortjeneste at politibetjentene fikk en vesentlig økning i lønnen – er langt fra sikkert. Men han var en sterk pådriver til et vedtak om å lønne politibetjentene direkte fra kommunekassen. Det ga sikrere og bedre inntekter enn tidligere. Da var lønnen avhengig av hvor flittige de var til å rapportere lovbrudd. Betjentene fikk nemlig halvparten av de bøtene som rapportene innbrakte. Resten fikk enten politikassen eller byens fattigvesen.

Slik fikk altså politibetjent Lønseth fast lønn. Kanskje var det som takk for dette at han stanset et håndverkernes kor da de brøt forbudet mot å synge på gaten etter klokken ti om kvelden. Det skjedde onsdag 25. november 1858, altså nøyaktig ti måneder før Ole Bull gjestet byen. Sangforbudet var da rykende ferskt og det trengtes å få statuert et eksempel om at sangopptrinnet var et eklatant brudd med det forbudet Wettergreen fikk trykket i avisen like før. Han hadde da vært i byen en måneds tid, og umiddelbart begynte politipisken å ramme gleden i byen. Å bli nektet å synge, var et piskeslag som sved både for byens besteborgere og håndverkere. Etter denne hendelsen møtte politimester Wettergreen for første gang uttrykt forargelse hos dem som kunne blitt hans støttespillere. På kort tid ble mange lut lei av påbud og advarsler som i stadig strøm ble prasket på dem i byens avis. Sakte men sikkert rammet politipisken livsgleden i byen. En liten sammensvergelse tok til å spire i ett av korene, men pussig nok ikke i det som var stanset. Et varsel kom kort tid etter episoden der politibetjent Lønseth nektet sangkoret å synge. Da mottok lokalavisen et åpent brev. Det var adressert til politimesteren, og innsenderen var den anonyme Hr. X. Slik formulerte han seg:

Hr. Politimester Wettergreen!

Man tillader sig herved ærbødigst at fremkomme med følgende Spørgsmaal, som De anmodes om at besvare gjennem dette Blad:

'Er det tilladt et Sangchor at lade sig høre paa Gaden mellem Klokkeren 10 og 10½ Aften?'

Anledningen til dette Spørgsmaal er denne: Sidst Onsdag Aften foretog et Sangchor heraf Byen sig en Promenade udover Ladegaardsveien, hvor det opstemte en «Norsk Fædrelandssang», men inden samme var bleven halvt udført blev Choret af en Politibetjent forbudt at synge - til stor Fortrydelse for dem der med Opmærksomhed lyttede til dets Toner. Da den harmoniske Sang, saavidt Innsenderen bekjendt, er tilladt over det hele Land til enhver Tid - og Spørgsmaalet saaledes Formeentlig vil blive besvaret bekræftende - tillader man seg endvidere at anmode Dem om at give D`Hrr. Politibejente den fornødne Instrucs i denne Henseende, for at man, i Tilfelddet at Sangcho-ret en anden Gang skulde ville underholde Publicum med en Sang, ikke skal blive udsat for en lignende Ubehagelighed.

Oi, oi, oi. Her både luktet og smakte det gift. Vi legger merke til at politimesteren skal presses til svar og at den anonyme innsenderen forskutterer at Wettergreen er enig i at politibetjenten gjorde en feil da han nektet koret å synge. Den dårlig skjulte trusselen om å gjenta promenaden ut over Lagårdsveien en annen gang, er direkte provoserende. Hr. X skriver, lett kamuffert – at et negativt svar fra politimesteren vil bety åpen konfrontasjon, om nødvendig i retten. Selvfølgelig gjenkjenner vi straks Hr. X som sakfører Johan Thulin Johansen. Han er tydeligvis overbevist om at den

Kongsgaten, som da var første del av Lagårdsveien, med Lagård gravlund, 1892.

Fotograf: Carl Johan Jacobsen, Byarkivet Stavanger.

nye politimesteren beveger seg ut i svært utrygt farvann – om han fortsatt vil forby harmonisk sang. Om Wettergreen kan man umulig si at han var skvetten. Han var kommet til «the point og no return». Retrett og tap av ansikt var utenkelig. Derfor tok han opp hansken og svarte slik i neste nummer av avisen:

Jeg skal ikke undlade at erklære, at, uagtet der i Politianordningene indeholdes Forbud mod Syngen og anden Slags Støi paa offentlig Gade til enhver Tid, har man dog seet igjennem Fingrene med at Sangforeninger eller Afdelinger af disse om Dagen og udover Aftenen have ladet sig høre, naar den offentlige Rolighed derved ikke er bleven forstyrret.

Her fanger Wettergreen opp noe ganske sentralt, nemlig sedvane. For i Stavanger var det slett ikke uvanlig at kor og korps forlystet folk med sang og spill, mest innendørs – men også ute. Allerede i 1846 ble det første mannskoret stiftet. Lederen var organist og kantor Ludvig Sverre Forwald. Koret sang på gater og torg – ikke sjeldent spaserende ut over Lagårdsveien. Stas var det også når borgervæpningen marsjerte til eller fra eksersisen på Eiganes. Mens musikken tok pause, stemte koret alltid i med en av marsjsangene sine. Da slo gjerne *Jørgen Tambur* både en og to virvler som nesten overdøvet sangen. Unge og gamle jublet. I 1853 ble *Haandværkernes Sangforening* stiftet med Iver Moe som leder, og året før Wettergreen kom til byen, ble to nye kor startet. Det ene var et blandet kor der kvinner fikk en kort tilværelse. De forsvant på grunn av indre uenighet dem imellom.

Det andre var koret som sakfører Johansen var medlem av. Det het forresten *Stavanger Mandssangforening* og ble startet høsten 1857. De opptrådte nå og da på arrangementer men ga også egne konserter. Inntekten

gikk ofte til veldedige formål. Et nystartet humanitært foretak het *Selskabet for den private Fattigpleie*, og der fikk de glede av slik støtte. Særlig dette koret hadde høye sangpedagogiske ambisjoner. Medlemmene ble nøye selektert og gjennomgikk lange kurs i *Choralsang* og *rytmisk Sang*. Det inspirerte til skarp konkurranse om hvilket kor som sang best. Korene fastsatte strenge lover, opprettholdt god disiplin og hadde en enestående stolthet. Dessverre ødela standsforskjell og ulike ambisjoner tilnærming og samarbeid. I stedet var det skarp konkurranse om de beste kreftene som dessverre førte til misunnelse og bakvaskelser. Men plutselig fikk korene en ytre fiende, personifisert i den nye politimesteren. Han må ha fått med seg at det var mange sangglade mennesker i Stavanger og at tre kor hadde regelmessige øvinger og konserter – men også sangglade utflukter etter at solen var gått ned. Men han visste nok lite om at han hadde en hemmelig allianse mot seg.

Wettergreen ville si mer som svar på det provoserende innlegget fra Hr. X. Han hadde også dette på hjertet:

Det er mig imidlertid ikke bekjendt, at Tilladelsen til at opvarte med saakaldet harmonisk Sang nogetsteds er bleven udstragt til enhver Tid af Døgnet, og, om jeg end for mit eget Vedkommende Intet kunde have imod at blive vækket om Natten af deslige Musik, antager jeg dog, at der gives mange blant Byens Indvaanere, der ikke skjøtte om at blive forstyrrede i sin nattero paa den Maade.

Her var politimesteren romslig på egne vegne. Som borgernes øverste beskytter var han derimot ganske restriktiv. Antydningen om at Stavanger var en lite tolerant by fant han uriktig. Han lot det skinne gjennom at han kjente forholdene rundt om i landet like godt – kanskje bedre enn Hr. X. Men Wettergreen kan umulig ha forstått hvor dypt han såret sangernes

Kanskje var det «Jørgen Trubadur» Henry Imsland så for seg, mens han marsjerte foran borgervæpningens korps, med sangkoret og folkemengden bak seg – på vei til eller fra ekserserplassen på Eiganes. Fra Theodor Dahl, «Byen og menneskene».

stolthet ved at de ble nektet å synge. Det provoserte dem ytterligere at han nå kalte sangen deres for *saakaldet harmonisk Sang*. Til slutt kom svaret på spørsmålet fra Hr. X:

Som Følge heraf vil jeg ansee mig forpligtet til at forbyde al Slags Sang i Byens Gader i Almindelighed efter Klokken 10 Aften. Dog skal jeg være villig til - for hver enkelt Gang - at gjøre Undtagelse fra Regelen, naar Sangchoret i Forveien underretter Politiet om naar og hvor det agter at lade sig høre, for at man i fornødent Fald kan være tilstede og paasee, at Alt gaar ordentlig til.

Punktum finale. Wettergreen mente tydeligvis at han hadde hjemmel for forbudet i den gamle politiforordningen. Den arrogante romsligheten og jeg-formen i svaret irriterte sangerne ytterligere. Etter å ha forbudt all slags sang i gatene, var det ikke måte på godvilje. Politimesteren kunne gjerne tillate korsang, men han ville ha underretning på forhånd slik at han kunne treffe tiltak mot ordensforstyrrelser. Men etter klokken ti om kvelden skulle det være stille i byen. Slik ønsket den nye politimesteren i Stavanger å markere seg – som streng, men raus og rettferdig. I de elleve månedene fram til Ole Bull gjestet byen gjæret svaret fra politimesteren i byens sangkretser. Ikke minst hos den sangglade sakføreren. Mangt et ord ble sagt om hvordan politimesteren best kunne settes på plass. Det er slett ikke umulig at medlemmene snakket med sangere fra andre kor om sin forbitrelse og sitt hevnbehov.

Kanskje var Ole Bull helt uvitende om sammensvergelsen mot Wettergreen. Helt urimelig er det likevel ikke at han fikk høre om politimesterens syn på hva kor kunne tillate seg. En passant ble nok den planlagte hevnaksjonen nevnt? Anledningen bød seg absolutt da sangkoret var hos madam Jespersen. Da kan Johansen ha betrodd komponisten at koret aktet å synge i gatene etter klokken tjueto, nettopp for å trosse politimesterens påbud om forhåndsvarsling. I så fall fikk han neppe kraftige motforestillinger fra Ole Bull. Heller tvert om og små vink om hvor positivt harmonisk sang ble mottatt ute i verden, også når den ble fremført i fri luft. Ole Bull ble hyllet med sang over alt der han kom. Sangen stoppet neppe fordi klokken hadde passert det magiske titallet om kvelden.

Ole Bull i 1850-årene. Foto fra boka «Ole Bull» av Knud Henriksen.

I tiden etter at Wettergreen kom til Stavanger hadde verdenskjendisen travle dager med å turnere på Østlandet. Over alt ble han overstrømmende mot-tatt og hyllet. I Oppland var det rene triumftog. Han seilte med hjuldamp-eren *Skibladner* mellom Hamar og Lillehammer. Langs breddene av Mjøsa ble det stadig gjort salutt som ble besvart fra skipet. Konsertene trakk fulle hus og billetter ble solgt på svartebørsen for hele to spesidaler – tredobbel pris. Og folk sang – over alt og alltid, til hans ære og pris. Bønder fra Toten møtte fram så tallrikt at de etter konserten på Lillehammer tok seg råd til å la *Færdesmanden* seile seg tilbake. Godt var det at verken Bull eller bøndene var om bord da de to skutene kolliderte kort tid etter festlighetene. Ole Bull fikk særlig applaus for sine norske folkemelodier. I Drammen møtte han på ny «Myllarguten». Han hadde med seg ei fele som presang til Bull. Den var *af det saakallede Hardangerslag, der gjøres saa fuldendte i Telemarken*, skrev Morgenposten. Avisen ga *Møllergutten* tvetydig attest. Han kalles en *norsk Natur-Spildemand*. Ole Bull oppdaget og respekterte ham, fortalte avisen, som også mente at denne naturbegavelsen ikke kunne gjøre suksess hos et blasert bypublikum, *der er forvent med udenlandsk Musik, og ikke skjønne stort paa den nationale, naar den ikke fremtræder skolemæssig*. På denne tiden hadde nok Bull sluttet å konsertere med naturbegavelsen. Slik skrev Morgenbladet:

Møllerguttens Væsen anbefaler ham heller ikke hos et finere Publicum. Han er uopdragen, kan man sige - næsten som en Vildmand, og har visst netop derved tilegnet sig den Naturrøst, som udløser uhørte Toner fra hans Strænge. Det er ligesom en Beskikkelse, at han skal leve paa samme Tid som Bull, der kan tage hans Toner og forædle dem, hvorved de kunne opbevares for Nationen og blive Grundstemningen i vor nationale Musik, der engang maa komme til Værdighed - naar Tidens Fylde kommer. Ligesom vore Folkeviser vil døe ud med den ældre Slægt, saaledes gaaer det ogsaa med Folkemusiken. Møllergutten er, kan man sige, et sandt Billede paa den gamle Aand, der gaaer i Graven med sine mægtige Toner. Fattig er han og besynderlig. Ingen tør ligesom kjendes ved ham. Han gaaer som en Gjenganger. Kun Fjeldfolket og Ole Bull ere henrykte i ham.

Avisen fortsatte med å si at Ole Bull er den eneste som kan *være Mellem-mand og oversætte ham*. Karakteren i spillet hans vil gå tapt *ved at fængsles til det almindelige Notesystem*. Avisen slår også fast at Ole Bull og *Møllergutten er dyrebare Folk for vor nationale Musik*. Og mens *Møllergutten* er en storartet representant for det gamle, er Ole Bull det samme for fremtidens musikk. *Den ene avslutter en Vane og den Andre begynder en ny*.

Selv om tegningen til Jacob Somme er noe fortegnert, ser vi tydelig madam Jespersens lille hotell midt i bildet – på hjørnet av Prostebakken og Kirkegaten. Det var bygget av kirketømmer fra Høiland og mest brukt av «probenrøytere», altså datidens handelsreisende. De var så fornøyd med mat og opphold at de kalte stedet for «Himmelriket». Fra «Minneboken om Stavanger».

Enda en gang må vi tilbake til rettergangen i Stavanger mellom politimesteren og sangerne der Wettergreen ikke fikk noen støtte fra sine egne. Ingen av dem hørte klager eller så noe galt – bare at klokken var passert ti om kvelden da sangen lød så vakkert i kveldsmørket. Det var endog et trolsk skjær over det hele, for hvit snø dekket grønne trær og marker med et flortynt hvitt teppe. Sakfører Johansen førte bare to vitner, nemlig fogd Morten Henrik Magnus Baade (54) og adjunkt Søren Olaus Sørensen (52). Begge hadde hørt sangen og sett opptoget. Baade bodde forresten ved Lagårdsveien. Han sa at sangen muntret ham opp og at den var ypperlig fremført. Igjen provoserte Johansen politimesteren til å peke på hvilken paragraf i lov eller forskrift som konkret og konsist sa at sang var forbudt i gatene. Han ble avvist med at den gamle politiinstruksen var klar nok. Da la Johansen fram en avskrift fra en dom i Christiania – avsagt 28. januar 1845. Koret som sang der ble blankt frikjent.

Det siste møte i retten var 12. januar 1860. Det var der Johansen, på egne og de øvrige tiltaltes vegne, la fram det lange og velskrevne forsvarsinnlegget. Siste gang Wettergreen viste seg i retten la han fram de to utklippene fra lokalavisen, der han ble konfrontert av Hr. X, alias sakfører Johansen. Da var nok den gode politimesteren for lengst klar over at rettssaken var en hevnaksjon fra korets side. Wettergreen feilberegnet åpenbart aksepten hos sine egne og hos vanlige borgere. I etterpåklokskapens klare lys burde han opptrådt smidigere enn han gjorde. Særlig uheldig var det arrogante svaret i avisen. Det bare saltet såret. Etter dette ventet koret på en passende anledning. Den kom med Ole Bull. Neste tabbe var å legge de to avisutklippene fram for retten. Det brukte Johansen for det var verd. I forsvarsskriftet skrev han nemlig:

Dog maa det antages, at Actor ogsaa selv har havt nogen Frygt for at det skortede paa Lovhjemmel for Søgsmålet, siden han har forsøgt at støtte under med sin Amtsavis. Men de Tiltalte og jeg tenker -mange med dem- vil frabede sig at Stavanger Politimester søger at suplere Lovgivningen med sine Bekjendtgjørelser.

Igjen er saksføreren kvass i pennen. Han skal ha seg frabedt at den nye politimesteren lager egne lover og forventer at «siddisene» følger dem blindt. Ville politimesteren endre lovverket, da fikk han vær så god gå den tunge veien som krevdes. Johansen tvilte sterkt på at det ville lykkes. Tidsånden var nemlig i endring – mot mer kultur og frihet og bort fra embetsmanns-såket. Kanskje fikk Ole Bull stukket inn noen ord om nettopp dette, for Johansen presiserer det slik:

Thi Sang, det vil sige, indstuderet eller harmonisk Sang, er som bekjendt saa langt fra Urostiftelse, men tvertom et af vor Tids mest anerkjendte Dan- nelsesmidler, hvisaarsag man ogsaa i de senere Aar har seet det Offentlige optræde medvirkende til dets Udbredelse, hvorom det dog er overflødig her videre at opholde sig, da dette er noget Enhver baade føler og anerkjender.

Direkte og utilslørt får Johansen sagt at den nye politimesteren ikke er i takt med den nye tiden og dens strømninger, og at han heller ikke har sympati og støtte noe steder. Han lar det skinne gjennom at politimesteren enten er bakstrevensk eller maktskyk. Dette følger han opp med å fortelle om egne opplevelser som sanger:

At det er Praxis i alle Landets største Stæder at Sangchor synge paa Gader, skulde jeg have kundet ført det strengeste Bevis for, saafremt jeg havde anseet dette nødvendigt. Det jeg nu ikke gjør - da dette Søgmaal forlængst har erholdt endog sin retslige Afgjørelse. Som bekjendt er det først i de senere Aar, at Sungen er vundet op til Noget heri Landet, og var det naturligvis i Hovedstaden, som ogsaa her gik foran med sit følgeverdige Exempel.

Johansen viste igjen til dommen fra Christiania i 1845. Der ble sangerne frikjent og retten erklærte sangen for *ustraffelig* – og at sangerne slett ikke var urostiftere.

Forskjellen i de to sakene var at sangerne i hovedstaden kom i basketak med vektere. Hvis ikke det var skjedd, ville politiet aldri gått til søksmål. Johansen fortalte overbærende at han hadde sunget i kor både i Christiania og i Bergen. Begge stedene satte folk pris på sangen, også når den ble fremført på gatene en sen kveldstime eller en tidlig nattestund. Politiet grep aldri inn – så hvorfor skulle de gjøre det i Stavanger? Snarere gledet sangen både lovens håndhevere og alle andre som hørte den. Johansen hadde nå på det nærmeste fått fram sine poeng. Men et par ekstra saltkorn vil han slippe i det åpne såret. Først påviste han at det ikke stod et eneste ord i den

Hans Sigvard Arentz sang første bass utenfor madam Jespersens Hotel i 1859. For øvrig var han født i Stavanger 12. mars 1831 og drev i mange år egen agenturforretning. Han var formann i det Stavangerske Klubselskap 1882-84. Døde i Stavanger 2. november 1901. Fra boken «Det Stavangerske Klubselskap og Stavanger by i 150 år».

eldgamle politianordningen om at sang var ulovlig. Så blamerte han Wettergreen ytterligere ved å peke på at han feiltolket den gamle politiinstruksen. Der stod den nemlig at bøter bare skulle tilfalle politikassen dersom politiet ble lønnet derfra. Altså ikke når betjentene var lønnet av kommunekassen, som Wettergreen jo selv var med på å få ordnet. Det var en soleklar lapsus. Den avslørte at den nye politimesteren ikke var seriøs i saksbehandlingen.

Etter dette var politimesterens sak knust. Til slutt utfordret Johansen selve byfogden. Det var på grensen av hasard. Han skrev nemlig:

Vil han (altså byfogden) behageligen meddele sin Bevidnelse om han i sin over 20 aarige Functionstid som Politiactor her i Stavanger, har givet eller gjenemført noget Forbud mod harmonisk Sang paa Gaden? Administrator's Attestation herom vil forhaabentlig stadfæste hvad jeg har anført - at jeg har Erfaring om Sangens Ustraffelighed. (Her snot Johansen byfogdens funksjonstid som byens politimester med hele seks år).

Denne uforsiktige oppfordringen leste han fra forsvarsskriftet sitt – rett i ansiktet på Christensen. Spørsmålet var selvsagt ment å ramme Wettergreen, men han hadde – som vi vet, valgt å absentere seg. Det ble aldeles stille i salen etter spørsmålet. Nå kunne selvsagt byfogden ignorert anmodningen. Ingen hadde krav på å få vite hvilken praksis han stod for da han var byens øverste påtalemyndighet. Han kunne også valgt å bli rasende og gitt den unge juristjyplingen en kvass korreks. Men det gjorde han ikke. Tvert om kom svaret mildt og direkte. Det var imponerende nyansert og diplomatisk. Men det hadde skarp brodd og drepende gift. I rettsprotokollen gjengis svaret slik:

I sin nærværende Stilling fandt han sig ikke foranlediget at afgive nogen Erklæring. Skulde den nævnte Oplysning fremdeles forlanges, vil Dommeren ikke vægre seg for at meddeele samme, men isaafald vil Dommeren finde sig foranlediget til nærmere at afgjøre om han vil vige sit Sæde i denne Sag.

Det lå mye i svaret. I praksis var dommen da gitt, om enn ikke formelt. Med datidens snirklede ordbruk sier Christensen rett ut at han gjerne skulle besvart spørsmålet, men i så fall måtte han vurdere å trekke seg som

dommer og få en settedommer til å dømme i hans sted. Dersom Johansen likevel insisterte, ville han svare – altså si om han noen gang hadde forbudt utendørs sang en sen kveldsstund. Men fordi det ville være et partsinnlegg, mente han seg inhabil som dommer. Klarere kunne det neppe vært sagt? Aldri ville Christensen fremmet en slik sak for retten. Det forstod selvsagt Johansen. I sluttreplikken sa han derfor at han ikke insisterte på svar – det hadde han jo allerede fått. Nå stod det bare tilbake å felle dom i saken. Den kom 10. februar 1860. Der fikk sangerne medhold på alle punkt. Dommen avsluttes slik:

Efter det saaledes Oplyste anseer Retten det utvivlsomt at den paaklagede Handling - ikke end i fjerneste Maade - indeholder nogen Overtrædelse af Politianordningen af 22de October 1701, eller noget andet Lovbud - hvorefter de Tiltalte maa blive at frikjende for Politiactors Tiltale.

Ikke uventet ble det altså en ren og uforbeholden frikjennelse for sangerne og et sviende nederlag for den nye politimesteren. Hva dommen gjorde i forholdet mellom byfogd og politimester, eller mellom den sangglade sakføreren og de to eldre kollegene – kan vi bare gjette oss til. Sikkert er det at det ettertrykkelig ble slått fast at korsang var tillatt i gatene og at sang ikke kunne straffes. I alle fall ikke harmonisk mannsang utført av dannede borgere. Dommen hadde ingen forbehold. Selvsagt måtte det nevnes at koret ikke hadde innhentet tillatelse. Selv denne overtredelsen forsvarte Christensen. Han skrev nemlig at sangerne *rimeligviis alene tilsigtet at lade høre en harmonisk Sang*. Dertil kom at både vektere og politi var tilstede uten å gripe inn. Christensen mente at *den offentlige Rolighed ikke i mindste Maade er bleven forstyrret* og at det heller ikke var klaget på det. Byfogden forsvarte til og med sangerne ved å vise til *deres hæderlige Carachter og borgerlige Stilling*. Men så kommer noe rart. Han skriver nemlig at det umulig kan *have været deres Hensikt paa Nogen Maade at gjøre Brud paa god Orden*.

Nettopp der er byfogden enten naiv, uvitende eller juridisk smart. For selve hensikten med sangen, spaserturen og valget av tidspunkt – var neppe å glede kveldstrøtte borgere. Snarere ville koret teste om politimesteren eller folkene hans – våget å forby sangen, eller å bøtelegge sangerne for å synge uten tillatelse. Den gode byfogden må ha innsett at sangen og prosesjonen var en hevnaksjon og en test på hvor langt den nye politimesteren torde å gå for å markere seg. Men Christensen ønsket vel ikke å begripe alt. Wettergreen ble satt i matt da Hr. X provoserte ham i avisen. Men han satt seg selv i sjakk matt da han svarte slik han gjorde. Det fikk han blø for. Siden hadde han ikke annet valg enn å konfrontere sangerne. Kanskje håpet han på kollegial støtte hos byfogden, men den fikk han altså ikke – snarere tvert om. Støtteapparatet gikk opp i limingen og bakerst skjulte det seg en anonym handelsbetjent. Han var ganske sikkert medlem av *Haandværkernes Sangforening*. Derfor hadde han et eller annet å være indignert for.

Det fikk han nok gitt klart uttrykk for til vekterne. Men da politiet ville bruke ham til sine formål, husket han plutselig ikke at han hadde sagt noe som kunne likne en klage. Politibetjent Lønseth var nok overlojal mot sin mester, men mellom gammel og ny sjef følte han seg ubekvem. Han fikk vekterne til å signere anmeldelsen under påskudd av at det var deres plikt, men under rettssaken sa han ikke et eneste ufordelaktig ord om sangerne eller om sangen. Selv hadde han nemlig verken hørt eller sett noe som helst. Slik kollapset politimesterens støtteapparat, og slik sluttet saken om sangens ustraffelighet i Stavanger.

Wettergreen anket ikke saken til stiftsverretten. Det gjorde heller ikke amt-
mannen på vegne av det offentlige. Begge hadde sine gode grunner for å la
det være. Dermed var dommen rettskraftig. Endelig var det slått ettertryk-
kelig fast at gatesang ikke var straffbart og at politiet skulle la glade kor-
sangere få synge fritt, slik de før hadde gjort – også om klokken var passert
tjueto. Vel og merke så lenge det ikke skapte forargelse – må vi tro. Seieren
var sikret. Det var til stor glede for ett av byens kor. Kan hende var det en
blandet glede for det koret som lot seg kue. Vi kan koste på oss å tro at
nederlaget var bittert for Wettergreen. Det sved sikkert lenge å bli pisket av
kolleger og gode borgere. Om politimesteren resignerte en smule og kjørte
med slakkere tøyler etter dommen – kan vel være. For det ble kunngjort
færre innskjerpninger og påbud etter nederlaget.

Kampen om «sangens ustraffelighet» hadde bare en hensikt. Den var et
nødvendig påskudd for å markere for den nye politimesteren at det fantes
grenser for hvor langt han kunne gå for å tilrive seg makt og myndighet –
under påskudd av å være borgernes beskytter. Wettergreen fikk klar beskjed
om at han hadde passert tålegrensen for innblanding i folks frihet. Litt skuf-
fende er det at det ikke var «siddisene» selv som fikk satt en politimester fra
Drammen på plass – men at de trengte hjelp av en sakfører fra hovedstaden
og en byfogd fra Høland på Ringerike. Opposisjonen var – som vanlig,
langt større blant folk enn de få som sto åpent fram. Wettergreens motiver
var velmente, men restriksjonene hans ville folk flest ikke vite noe av. Han
fratrådte i 1867 etter ti år i embetet. Ettermålet hans tok neppe særlig
skade av episoden med sangerne. Det ble ikke Wettergreen men politimes-
ter Fredrik Theokar Salicat som fikk ord på seg som byens svøpe. «Salikatt»
er brukt som et lokalt, men nokså harmløst, banneord i Stavanger helt til
våre dager. Per Inge Torkelsen har fortalt både om hvorfor han var dårlig
likt og hvordan fy–ordet han etterlot seg ble brukt. Salicat var politimester i
årene 1892 til 1898.

Også etter dommen levde korene i Stavanger turbulent med fødsel og
død. Samhold, splittelse og rivalisering var kjennetegn på korlivet i byen.
Men den harmoniske og innstuderte mannssangen gikk likevel lysere tider

i møte. Sanggleden overlevde alt, og korene lot seg høre oftere i byens gater og ut over Lagårdsveien – til glede for de fleste. Når fanene deres vaiet i vinden og den harmoniske sangen bølget over byen – da kunne en og annen strupe bli tørr og hes. Men heldigvis ikke for lang tid – slik som for en stakkars solotenor som ofret stemmen for Ole Bull.

Ole Bull levde stormfullt og var vant med uro rundt seg. Hans besøk i Stavanger skapte alltid liv i hverdagen. Slik som i 1859 da *Stavanger Mandssangforening* sang for ham i Prostebakken. Muligens var han klar over at besøket hans ble brukt som påskudd for å provosere en maktglad politimester. Umulig er det ikke at det gledet verdensberømtheten å bidra til å statuere at korsang er kultur og ikke uro og ordensforstyrrelse. Dessverre fikk ikke publikum i Stavanger høre ham spille noe fra tonearven han fikk fra «Myllarguten». Det er mulig at den musikkskatten ikke appellerte til *et finere Publicum* i Stavanger – enn så lenge. I sin bok *Glade glimt fra byen og menneskene* forteller journalisten og forfatteren Theodor Dahl om sangesolisten som sang så høyt og vakkert for Ole Bull at stemmen brast. Den flotte tenorstemmen forsvant fra strupen for alltid. Tross det var han lykkelig for å ha fått æren av å synge solo for Ole Bull. Solisten var en høy og syltynn skomaker med staselig bart og flippeskjegg. Det var nok *Haandværkernes Sangforening* som sang på Dahl-allmenningen da Ole Bull gikk i land – og som mistet en dyrebar soliststemme. Pussig nok tok Ole Bull inn på Hotel du Nord den gangen. En gang kjørte han så grassat i Hinnasvingene at karjolen veltet. Hestene dro ville og sprengete over stokk og stein. Igjen og igjen kom vår kjære folkehelt til Stavanger. Jo, Ole Bull skapte liv og røre over alt hvor han kom.

Min egen tipp-tipp oldemor var prestedatter og halvsøster til Johanne Margrethe Bull som ble gift med Gabriel Schanche Kielland. Nå og da ble hun invitert til Ledaal, og som gammel dame var hun igjen på besøk der. Da hørte hun Ole Bull spille på en konsert. Siden hun var «falt ned» i bondestand, snakket bred jærdialekt og hadde en uvanlig munter og skarp replikk – ville de punsjdrikkende herrene etter konserten vite hvordan hun opplevde virtuosen. De ventet nok et svar de kunne le av og ble ikke skuffet. «Å jau», svare hun kjapt. «Greit nok, men okka Kristian spele møyje bære!» Tippetdefar Kristian var bonde og ofte brukt som spillemann. Han falt i sjøen og druknet en novemberdag i 1854 da han var på bytur til Stavanger. Det var

«Solisten var en høy og syltynn skomaker med staselig bart og flippeskjegg» Tegning av Henry Imsland. Fra Theodor Dahl, «Byen og menneskene».

fire år før politimester Wettergreen sikret bryggene med jernkjetting. Folk som levde i byen og distriktet før tiden passerte 1900-tallet, kunne nok fortalt et og annet om Ole Bull. Han var alltid på folkemunne. La oss velge å tro at han bidro, om enn meget passivt, til å gjøre den harmoniske manns-sangen ustraffelig. Det visste nok de færreste, og for det fortjener Ole Bull en sen – men meget velfortjent takk!

Kilder:

Statsarkivet i Stavanger (SiS), Stavanger byfogdembete (Sbe) BC 12, Politirettsprot. 1859-79, N. 15.1.5.

SiS/Sbe 30 BD 2 Ekstraretsprot. 1855-73, N. 15.1.5.

SiS/Sbe 30 BC 12, Politirettsprot. 1859-79, N.15.1.5.

SiS/Sbe 30 C 57, Vedlegg rettsprot. 1860-61, 2.17.5.7.

SiS/Sbe 30 BF 2, Domsprot. 1854-65, N. 15.2.1.

Stavanger Amtstidende og Adresseavis No. 83 og 84/1859.

«Stavanger Mandssang Foreninger» av Julius M. Aarreberg.

«Byen og menneskene» av Theodor Dahl..

«Det Stavangerske Klubselskab»

Digitalarkivet.no

Våre kunder har én ting felles.
De er kunder hos oss. Ellers er alle helt ulike.

Handelsbanken
nærmere deg

Stavanger Sentrum: Verksgaten 24, 4004 Stavanger
Tlf: 92 22 33 44, www.handelsbanken.no/stavanger_sentrum

Hans Olsens reperbane

Av ukjent forfatter

TØNSBERG REPERBANE

Tønsberg

Mange takk for Deres skjønnne, verdifulle festskrift i anledning Tønsberg Reperbanes 150 års jubileum. En lang tid for en bedrift, som forteller om arbeide, utholdenhet, utvikling i en branche, som så mange andre har sluttet av, mens Deres har bestått og gjennomgått en utvikling som er av enestående dimensjoner. De har forstått å benytte Dem av Tønsbergs energiske fremskridt på havet som Hvalfangst og skipsfartsby som gjør at den inntar en høi rang som pionerby på dette område.

Deres interessante festskrift vekker barndoms og ungdomsminner fra Repslageriet i Stavanger og frist meg til å gi litt historikk av denne bedrift her hos oss som vedlegges.

Ærbødigst

Min far fortalte at han som 10 års gutt var dreiegutt ved en liten Reperbane – den gang i utkanten av Stavanger, og mens han dreiet hjulet leste han sine lekser. Der var nok mindre skolegang den gang. Han blev født for 100 år siden.

Senere arbeidet han som spinner ved Cederbergs reperbane, som eksisterte før Berentsens blev bygget og som altså den gang var byens største reperbane der hadde særskilt rigerloft. Cederberg var en meget populær og ansett mann. Der er nu oppkalt en av byens gater etter ham. Far fikk hans fotografi.

Der kom mange fra Bergen og Østlandet som søkte arbeid ved reperbanene i Stavanger, som jo en tid hadde landets største seilskipsflåte, og hvor der var godt om arbeid og grei fortjeneste, og flere av dem var dyktige sangere, som sang under arbeidet.

Far fortalte at da Ole Bull var i Stavanger gikk han gjennom Cederbergs reperbane. Det var også som et eventyr å komme inn i reperbanene. Mor fortalte at jeg var 3 ½ år gammel da jeg begynte å gå med mat til far. Det var et lite blikkspenn med kaffe og 1 pakke smørrebrød. Arbeidet begynte kl. 7 om morgenen, og ved nitiden var det frokost. Til middag kom far hjem 1 ½ time. Så var det mellemmat kl. 4 og slutt kl. 7 den gang. Tidligere begynte arbeidet kl. 5 om morgenen. Det var en ganske lang vei jeg hadde å gå til reperbanen. Der var en høi, flott port å gå gjennom, og til gaten var

der en meget høi gråsteinsmur. Så reperbanen lå isolert, og der var også en del jordvei til. Men når man så kom inn i reperbanen så var det for en sådan liten pøse, en opplevelse: den uendelige bane og alt det annet der inne bl.a. annet rundgangen med hestene som drev den, og slåningsmaskinen som drev ut trossen, alle spinnerne som gikk nede og spant garnene, de store mange sneller og tjæreboden, som jeg ofte så når de pleide tjære, tauverket og så de flotte hester på stalden. Der var også en svær engelsk hest.

I spisetiden satt folkene mest i en mindre rundgang som sjelden var i bruk, og her gikk da diskusjonen om dagens spørsmål, ikke høirøstet men ganske rolig, dog kunde meningene være forskjellige. Dette synes jeg også var interessant. Oppe på loftet i bygningen foran var hampeloftet hvor hampen hegledes. Dette arbeidet utførtes av to bestemte personer, men det hendte jo at spinnerne gikk inn og lagte seg en god dokke.

Min far og hans bror gikk sammen på loftet på den ene side, d.v.s. så fortsatte de på den andre siden og gikk tilbake spinnende, og så var der to som gikk på samme måte sammen så arbeidet her gikk kontinuerlig. Disse to het Lebach og Neumann. Lebach var kav bergensk og dialekten deretter. Det var helst finere arbeid som foregikk her, flagg, lodd og loggliner, ligliner og fiskeliner.

Når de så en dag slo garnene sammen, og en av dem sammen med dreiegutten stod ved hjulet, og den andre sprang med toppen var det et syn for meg. Jeg glemmer det aldri. Repslageriet var en sport. Min fars bror var et hode høiere enn alle andre og hadde svære kræfter. Han blev 99 $\frac{3}{4}$ år gammel. Når han stod ved hjulet fikk det fart så det sang. På sine gamle dager da han hadde lagt opp sa han til meg: «Jeg var Norges flinkeste repsluger, bror min var god, men jeg var vist litt bedre». Jeg synes han hadde lov til å si det. Jeg tror også han hadde rett.

På det nederste gulv var det kabel og trossegarn som blev spunnet, og der gikk mange spinnere.

Som sagt repslugeriet var den gang simpelthen en sport, man så aldri misfornøide folk. La meg si det med det samme: Jeg tror repslugerne når de gikk og spant og hadde en god skrå - de tygget vist alle tobakk – så gikk de å filosoferte og smånakket. Den stadige gang satte visstnok hjernecellene i aktivitet. Forresten kunde det nesten se ut som de sprang baklengs når de spant, så hurtig kunde det gå når de hadde fin hamp. Far fortalte at de en tid ved Berentsen Reperbane hadde bestilling, på Hvalliner ekstra sterke, og måtte benytte den allerbeste hamp.

Ved gamleshefens død var alle repslugere tillikemed deres hustruer budne i begravelse, og da hans sønn, Konsul Lars Berentsen giftet seg var de også i hans bryllup.

Racine var en sveitser som sies å være kommet til Norge som politisk flyktning. Han begynte her som språklærer og blev gift med E. Berentsens datter. Han var bestyrer på reperbanen. Han var en ganske slank mann,

kunde se ut som en offiser. Han var første mann om morgenen og siste mann om kvelden, låste selv opp og lukket om kvelden. Han forestod leveringen av tauverk, om man enn hadde så vel mester som mestersvend som ledet arbeidet. Det var også et kontor der inne, men Racine var meget sammen med folkene. Jeg så ofte han gikk ved siden av spinnerne og passierte.

Far fortalte at under den fransk-tyske krig fulgte Racine meget med; når det gikk godt for franskmennene vanket der adskillige ruller tobakk til repslagerne.

Han var også meget interessert i den politiske situasjonen her hjemme i 80årene og var Johan Sverdrups mann. I spisetiden så jeg ham også sammen med arbeiderne, og han førte gjerne ordet, men de andre kom jo også med sine meninger.

En av spinnerne var om vinteren sjømannsskolelærer og blev senere bestyrer av sjømannsskolen og dekorert. Hørte han hadde svært god greie på stjernene. Han hadde ved hvert måltid der ute en pose kokte sjøsnegler (kobbunger), som han spiste til smørbrødet, tok innholdet ut med en stoppenål.

Senere kjøpte far gården Nygård (av Jørgen Olsen Stokke) som lå innen byens grenser og hvortil hørte en gammel reperbane. Den lå i byens østre del med vakker utsikt over Gansfjorden og Ryfylkefjeldene. Det var som å komme langt inn på landet. Her drev så far sin reperbane. Det var fiskeline og smekrere Tauverk 6-9-12-15-18-garns som logg- og loddline, flagline. Vi hadde våre kunder fra Egersund til Haugesund, men solgte også fiskeline til spesialforretninger i Bergen.

Det blev travelt og til sine tider. Når de store reperbanene innskrenket fikk folk derifra arbeide hos far. Til sine tider blev der også arbeidet ute i friluft langs banens østre side, hvor der blev satt opp hjul og øvrig tilbehør. Det var en interessant tid.

Nu er alt repslageriet slutt i Stavanger og vårt barndoms- og ungdoms eventyr er ikke mer.

VI UTFORDRER VÅRE LESERE – hvem kan ha skrevet dette brevet og artikkel om Hans Olsens reperbane? Brevet er stilet til Tønsberg reperbane og sannsynligvis skrevet i 1945/46. Papirene har vi fått av Morten Bærheim, barnebarn av Anders Bærheim.

Karl Kolnes skrev om Stavangers reperbaner i Stavanger museums årbok 1966. Om Hans Olsens reperbane sier han følgende: «Stokkabanen, oppkalt etter eieren Jørgen Olsen Stokka, lå i nærheten av Hagltårnet. Banen ble solgt til Hans Olsen, som drev den til 1910. Den var blant de største småbaner og hadde innebygd spinneri i retning av Nylundgården.»

Har du kommentarer til brevet og artikkelen så send det til: bente@baerheim.org.

optimaliser eiendomsverdiene gjennom effektiv eiendomsforvaltning

Vågen Eiendom er et av Stavanger-regionens største kompetansesentre innen forvaltning og drift av nærings eiendom.

Selskapets medarbeidere har allsidig teknisk, økonomisk og juridisk kompetanse, samt bred kunnskap og kjennskap til markedet i regionen - i tillegg til bred markedskontakt. Vi forvalter for 4 milliarder i verdier for våre oppdragsgivere, tilsvarende ca. 300.000 kvm med kontor, butikk, og lager/ industrilokaler.

Kontakt oss i dag for ytterligere informasjon om våre tjenester!

God forvaltning skaper verdier!

Vågen Eiendomsforvaltning AS • Vågen Eiendomsmegling AS • Vågen Drift AS

Skagenkaien 35-37,
4006 Stavanger.
Tlf: 51 93 92 60
www.vaagen-eiendom.no

Jeg er tilfreds med min Hjord, og jeg troer den med mig

Dikterpresten Jens Zetlitz er ikke glemt i Kviteseid i Telemark

Av Erling Sømme Kielland

I 2011 er det 250 år siden Jens Zetlitz kom til verden i Stavanger. Et jubileum fødebyen har markert og feiret ved flere arrangementer og i ord og toner. Men også i Kviteseid i Telemark der han avsluttet sin prestegjerning og sitt liv var det i juni i år en fin minnemarkering. Her virket han i 10 år som sokneprest frem til sin død, og minnet om ham lever fremdeles i denne skogrike og på mange måter bortgjemte bygda, mellom dype daler og høye fjell.

Det er om Jens Zetlitz tid i Kviteseid dette mest skal handle om. Der han avsluttet sitt liv. En kanskje lite kjent historie for mange. Kanskje ikke så rart. Opplysninger om hans siste år har vært få på våre kanter etter at han forlot Rogaland for godt i 1811.

Jeg besøkte hans gamle kirke i Kviteseid nå i sommer, og har senere innhentet mange interessante opplysninger om ham fra lokalhistorisk interesserte mennesker som visste en del om dikterpresten som engang var der.

*Et prospekt fra
1839 med kirke
og kirkegård.*

Først noen ord om hans tidligere liv. Båre far og mor døde før han var fylt 12 år. Morens andre ektemake apoteker Andreas Bosse, guttens stefar var likevel tilbake. Han oppmuntret og la forholdene til rette slik at den skoleflinke Jens fikk skolegang og privat undervisning i Bergen Katedral-skole. Senere, i 1780, startet han på teologistudiet ved Universitetet. Men studiet ble ikke fullført. Pengemangel var nok en viktig grunn til det. Han var likevel såpass utdannet at det ga grunnlag for inntekter da han returnerte til Norge. Først i Drammen og siden i Arendal som privatlærer for barn i bedrestilte familier. I 1786 var han tilbake i Stavanger. Og her tok livet en viktig vending. Han forlovet seg med en prestedatter fra Jæren, Maren Elisabeth Bull. Med det ble han samtidig tilknyttet det bedrestilte borgerskap i byen. Maren Elisabeth sin søster Johanna Margaretha var gift med Gabriel Schanche Kielland, senere Ledaals byggherre, leder av handels- huset Jacob Kielland & Søn og byens rikeste mann. Svogeren oppmuntret nok Jens Zetlitz til å fullføre presteutdannelsen, og nokså sikkert er det at han bidro økonomisk til dette frem til Jens tok sin endelige eksamen i 1790. Samme år ble han utnevnt til personalkappelan hos svigerfaren presten Jens Bull på Lye (nå Time), og i 1791 giftet han seg med sin kjære Elisa.

Senere i livet kalte Jens Z. årene på Jæren som de lykkeligste i sitt liv. Kappelantjenesten på Jæren gav anledning til hyppige turer til Stavanger, til fest og selskaperlig samvær hos Kielland familien i Stavanger og i Det Stavangerske Klubbelskap. I dette miljøet trivdes han og ble en populær person. Ikke minst som forfatter av mange selskapstaler og leilighetsdikt som gjerne i verseform ble avsunget ved glade anledninger, og gjerne ved dekkede bord fylt med god mat og fulle vinglass under funklende krystall lysekroner.

Allerede under studietiden i København hadde Jens Zetlitz vist sitt diktertalent. Både gjennom vers og viser, men også - i 1789, med den større diktsamlingen «Poesier». Som kappelan på Jæren skrev han 2 nye diktsamlinger. I diktet «Ægenes» som han skrev i 1795 - fortelles det om utparsellering, oppdyrking og belantning av Egenløkkene i Stavanger. Opplysninger som fremdeles er av verdi for byhistorien.

I 1801 ble han utnevnt til prest i Vikedal. Alt lå til rette for en god tid for familien. Men ett år senere ble glede omsnudd til tragedie. Elisa fødte en dødfødt datter, og kort tid senere døde også moren i barsel. Ekteparet hadde da fått 7 barn sammen, men en sønn og 2 døtre var døde i barsel. Prestens sorg og savn over tapet av barn og hustru var grenseløs. Og varte resten av hans liv. Kanskje av hensyn til omsorgen for sine barn, giftet han seg allerede etter kort tid med 19 år gamle Sofie Fasting von Krogh. De fikk etter hvert 3 barn. En sønn og to døtre. Men det ble et ulykkelig ekteskap og hun nevnes knapt i hans senere diktning. De 4 eldste barna ble ikke lenge hos faren. Sannsynligvis allerede før han giftet seg på ny var de blitt hentet av Elisas søster og barnas tante Johanne Margrethe, og ble senere

Den vakre Kviteseid gamle kirke er en middelalderkirke oppført på 1200 tallet. Jens Zetlitz er begravet inne i kirken foran koret. På kirkegården og like inntil murveggen til h. er det reist 3 minnesteiner. På den midterste står innrisset: Jens Zetlitz. F.1761. D.1821. Prest i Kviteseid frå 1811-1821. Foto: Erling Somme Kielland

oppfostret i hennes og Gabriel Schanche Kielland sitt hjem i Stavanger. Folketellingen fra 31/12.1801 viser at de da var kommet til byen.

Jens Zetlitz' prestedid i Vikedal har fått et godt ettermæle. Han var enkel og folkelig i omgang med bygdefolket. I tillegg til god gjennomføring av sine pålagte embetsplikter er han også kjent som en viktig initiativtaker til et såkalt «leseselskap» i bygda. Dette var et tiltak som landets presteskap mente var et viktig opplysningstiltak. Et bibliotek, der allmuen fikk mulighet til å øke sin egen kunnskap gjennom lesning av innkjøpte bøker. Men leseselskapet var ikke for alle. Det hadde «lukket» medlemskap, der sognebarna nederst på rangstigen – husmenn, tjenere, dagleiere og andre grupper var utestengt.

Diktningen fortsatte i Vikedal, men i mindre omfang enn tidligere. Han skrev bl.a en gruppe leilighetsdikt, viser, selskapsanger, salmer, og også vakre naturbeskrivelser som regnes blant det beste han har laget.

Etter 11 år i Vikedal søkte han et annet pestekall. Kanskje tilfeldig ble dette Kviteseid som var ledig, og som han fikk. Muligheter for bedre inntekter i et større prestekall var kanskje en årsak. Han hadde etter hvert

opparbeidet en betydelig gjeld til sin svoger og velynder Gabriel Schanche Kielland i Stavanger som han håpet å nedbetale.

På nyåret 1811 installerte den nye prestefamilien på 5 seg i den store presteboligen i Kviteseid. Det tok ikke lang tid for Jens Zetlitz å bli en aktet og godt likt prest i hans nye kall. Prestegården var åpen for alle. Både i samtid og senere fortelles det om hans omgjengelighet og gode humør. Han gjorde ingen forskjell på fattig og rik. Var hjelpsom og vennlig i sin væremåte, og gjorde ingen forskjell på husmenn og storbønder når han talte med dem i embetssammenheng eller i dagligtale ute i bygda. En «elskelig» person ble sagt om ham. To av hans beste venner var lærer, klokker og stortingsmann Ole Bjørnsen, og Ole Blom som var prestens medhjelper, forlikskommisær og også han stortingsmann. Begge hadde diktertaler som ble dyrket i fellelesskap med presten. Han tilegnet i 1812 Ole Bjørnsen 2.-utgaven av «Sange for den norske Bondestand», «fordi han var den agtværdigste Bonde han kjendte».

En ting som innbyggerne i Kviteseid nok snart la merke til var Jens Zetlitz sin måte å forkyne på. Mens forgjengerne på prekestolen stort sett hadde vært svovelpredikanter som oppfordret til «moralisme» og og truet med «helvetes pine», mente han det var viktigere med en glad kristendom. Dette kom til uttrykk i prekenene hans der han kunne bruke humor for å holde på menighetens oppmerksomhet.

Den gamle prestegården i Kviteseid slik den ser ut i dag. Foto: Olav Mosdøl

Ved en anledning veddet han med noen venner at den neste prekenen i kirken skulle inneholde alle kortfargene. Det gjorde han slik: « *Om djevelen kom innenfor eders ruter, og kløver eders hjerte, da ville i rope Spar oss Herre*».

Også i de første årene i Kviteseid skrev Jens Zetlitz viser, sanger og dikt. Mange av disse var tilknyttet bondestanden, men også årstidene, folkeopplysning og naturskildringer var blant emnene han var opptatt av. Han fortsatte å skrive selskapsanger, og det var nok ikke alle som syntes dette – som kom i tillegg til prestens betydelige forbruk av vin – og en ivrig selskaps- og festdeltaker – bare var av det gode. Men Jens Zetlitz reflekterte nok aldri over slikt. Det var en naturlig del av hans medfødte personlighet, og en fortsettelse av hans tidligere selvskapelige livsførsel, erfaring og omgangstone blant familie og venner i København og Stavanger. «*Den vin man Nød, blev mer besunget end drukken*» er ikke sagt i sammenheng med dikterpresten, men passer nok godt på ham.

Forgjengeren i prestegjeldet Niels Windfeldt hadde vært opptatt av opplysningsarbeid og skoleundervisning. I sitt testamente hadde han avsatt 1000 riksdaler til opprettelse av en fastskole og et lærerseminar i Kviteseid. For Jens Zetlitz ble det en viktig oppgave å fullføre dette arbeidet. Folkeopplysning og kultur var viktige idealeer også for ham. I 1812 skrev han til biskopen i Kristiansand og minte om disse planene: «*et slags Seminarium for Skoleholdere i hele Øvre Tellemarkens Provstie saa at der skulde udgaae en bedre og dueligere Klasse av Skoleholdere.*» Han foreslo at det skulle undervises i bl.a. stavning, rettskrivning, regning, norsk historie, geografi, og religion. Flere av disse fagene var uvanlige på denne tid. Lærerskolen skulle vare fra midten av oktober til april, og tilsist skulle elevene eksamineres av prosten før de ble godkjendt som lærere. Men det skulle ta flere år før «Seminariet» i Kviteseid kom i gang. Det skjedde i januar 1819, i et nybygget skolehus. Undervisningen fulgte planene som Jens Zetlitz sammen med prosten i prostiet hadde foreslått, og de to var også sammen om å ha tilsyn med skolen. Dette skal ha vært en av landets første lærerskoler.

Jens Zetlitz sitt liv nærmet seg nå slutten. Helsen var blitt dårligere. Han forteller i et brev at: «*sær grysser jeg for en Pen- jeg maa gjøre Vold paa mig for at skrive – kun enkelte lyse øyeblikke og naar noget paafaldende elektricerer mig gaar jeg til Skrivebordet*». Det ble til sist mest brevskrivning og lite diktning på prestegården. Noen forbedring av økonomien ble det heller ikke i Kviteseid, og pengene fulgte ham hele tiden. Men den gode kontakten med bygdefolket, og de mange vennene han fikk var nok en stor oppmuntning og glede.

«*Jeg er tilfreds med min Hjord, og jeg troer den med mig.*», skriver han i et annet brev.

Jens Zetlitz døde 14. januar 1821. Han er gravlagt inne i Kviteseid gamle kirke foran koret. På utsiden av kirken ble det i 1946 reist 3 minnesteiner. Over ham selv, presten Niels Windfeldt og Eidsvollsmannen Peter

Jørgen Cloumann. Dikterpresten har etterkommere både i Stavangerdistriktet og i Telemark, der to av hans døtre i 2. ekteskap ble gift.

Jens Zetlitz er ennå ikke glemt i Telemark. Johannes Skarprud som nå i 2011 er formann i historielaget i Kviteseid skriver dette til artikkelforfatteren. *«Eg trur ein kan seia han var godt likt i byda, og at han var ein folkeleg mann».*

Litteratur:

Einar Østvedt: Byminner Ti profiler.

Olav Botnen: Sogneprest Jens Zetlitz. Gledens Muntre Sanger

Axel Kielland: Familien Kielland med dens kognatiske ascendants.

Johan Veka: Jens Zetlitz – Diktarpresten i Vikedal.

Hans Eyvind Næss: Opplysninger.

Internett: Opplysninger.

Hansons Minde

Dreyer kalender 1959

Av Anders Børheim

Sidevis, i sørvestlig retning, går Eiganes- og Madlaveien ut fra Stavanger. Den første er byens eldgamle innfartslinje på denne kant, slingret i løpet, hompet og med slitte spor etter kvasse karjøl hjul fra Madlaskyssen over bergknattene i kjørebanelen. Den slutter nå ved det tidligere Aarrestykket, jernvarehandler Aarres landsted «Utheim» og gården Sandal. Sandal har en hyggelig liten lund ved bekken. Under en svær rullestein på bakken finner du ennå en mosgrodd steinbank hvor Arne Garborg hadde sine stille stunder, da han bodde her på gården med sitt hustrykkeri.

Den andre - Madlaveien - kom til i årene 1895-96 med 1750 meter fra bygrensen ut til Madla og har siden overtatt gamleveiens trafikk fra de sterkt drevne jordbruksherredene og Stavanger Lufthavn på Sola.

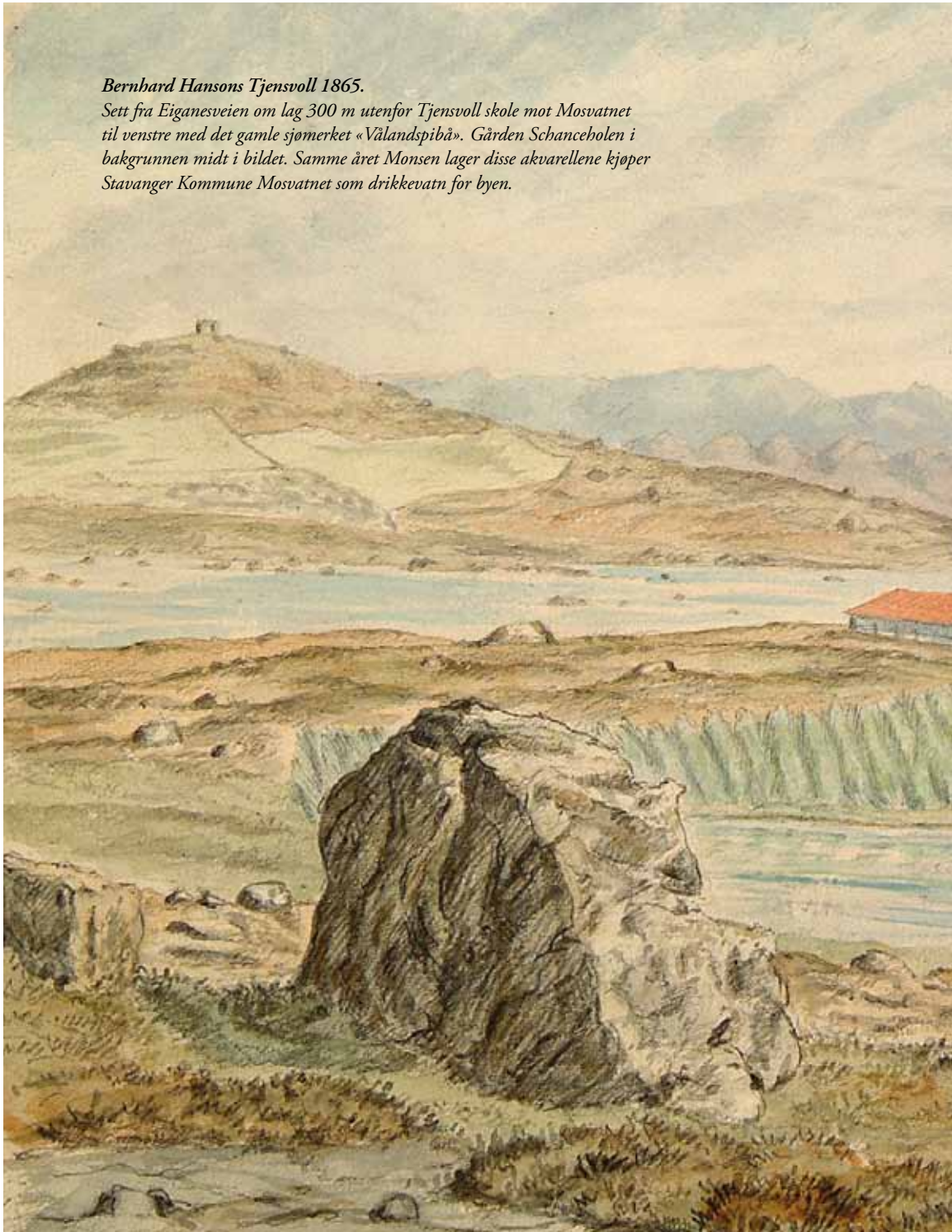
Der veien slanger seg ut fra bygrensen ved Mosvatnet og Tjensvoll ligger to gamle «Bystykker», by-landsteder, «Moe-stuen» til Mosvatnet ryddet og bygd av boktrykker Arnt Moe som i 1852 grunnla dagbladet «Stavangeren». Landstedet er nå restauranten «Mostun». En av sønnene, maleren Sigurd Moe, hadde de siste årene sitt atelier på gården «Krogen» mellom Eiganes og Madlaveien. Huset er nå revet og jorden lagt til Mosvannsparken.

Bak den sivkranste fiskedammen til Madlaveien finner du Stavanger Parkvesens Gartneri i tegnelærer og naturvennen Bernhard Hansons tidligere arbeids- og drømmerike som etter ham ble døpt «Hansons Minde».

En av hans mange venner var skipsreder, kunstner og naturvenn M. Gabriel Monsen i Stavanger. Ingen av byens kunstnere har som han beriket fødebyens lokalhistorie i 1850-70-årene med så rikholdig og utsøkt billedstoff. I en av hans skissebøker finnes de to her gjengitte akvareller, som viser anlegget med de store pileplantninger og fiskedammene i september 1865 - sett henholdsvis fra Madlaveien om lag 300 m utenfor Tjensvoll skole og bedehus, og oppe fra nåværende Hetlands sekunderstasjon på Tjensvoll.

Bernhard Hansons Tjensvoll 1865.

Sett fra Eiganesveien om lag 300 m utenfor Tjensvoll skole mot Mosvatnet til venstre med det gamle sjømerket «Väländspibå». Gården Schanceholen i bakgrunnen midt i bildet. Samme året Monsen lager disse akvarellene kjøper Stavanger Kommune Mosvatnet som drikkevatt for byen.

*Kart over
Mosvatnet med
omgivelser 1897.*

Om mannen og hans verk, lar vi en annen av hans venner, skoleinspektør A. J. Olsen, fortelle gjennom et utdrag fra Stavanger Museums årbok for 1917.

«Bernhard Hanson blev født 1821 i Brevik hvor hans far dengang var paa et større trelastkontor. Allerede som skolegutt la han for dagen varm interesse for naturen, der fulgte ham til hans dødsdag. Da han tidlig røbet anlæg for tegning, blev han i 18-aars alderen sendt til Kjøbenhavn, hvor han kom ind paa akademiet for at utdannes til Landskapsmaler.

Forskjellige omstændigheter – formodentlig nærmest av økonomisk art – tvang ham dog snart til at forlate akademiet og vende tilbake til Norge. Faderen var imidlertid blit toldbetjent i Sandnes. Hanson søkte og fik ansættelse som tegne- og skrivelærer ved Stavanger høiere almenskole, en stilling, som han beholdt under tittel av klasselærer liketil sin død.

Hans gemytlige vesen i forbindelse med hans livlige interesser for livets mangehaande praktiske spørsmal skaffet ham en stor vennekreds, og han var i sin tid en meget avgjort selskapsmand. Men bylivet laa dog ikke for Hanson. Han maatte ut i naturen og vie den sine ledige timer. Den av professor Rasch og toldbetjent Hetting vakte interesse for kunstig fiskeutklækning grep ogsaa Hanson. Med bistand av en ven, agent Hans Arentz, kjøpte han en liten parcel av gaarden Tjensvold noget over et par kilometer utenfor byen ved den sydvestlige ende av Mosevandet. Det var en myrsump, der dengang neppe hadde anden verdi end som torvmyr. Men Hanson's øie saa, hvad der kunde gjøres ut av sumpen, og han la uforfærdet haand paa verket. Det var først kunstig fiskeutklækning det gjaldt. Der blev da gravet og stensat 4 damme, der ved rør sattes i forbindelse med hverandre, og utklækningshus blev oppført.

*Berhard Hanson,
1865.*

Hanson forsvandt nu omtrent ganske fra Stavanger selskapsliv. Alle utenom timeplanen for Kongsgaards skole liggende timer maatte ofres paa Tjensvold. Skulde her utrettes noget, maatte han selv være med, og man saa ham her i simple arbeidsklær og træsko arbeidende sammen med sit faktum derute tjenestedrengen Lars – en ældre pebersvend som Hanson selv. Den tarvelige lærerløn rak ikke til megen leiet hjælp. Fiskeutklækningen fik han snart i god gang. Rigtignok blev der ikke noget pekuniært utbytte av forretningen, da dammene var altfor smaa til opfostring av noen saa stor mængde fisk, at der, som han oprindelig hadde tænkt sig, skulde kunne drives nogen forretning med salg av kunstig opalet fisk. Men interessant var det at iagttatte disse hans tamme fiske, der neppe hørte hans stokk støte paa stenene ved dammene, for de stimlet sammen for at mates fra hans haand. Hanson maatte altid eksperimentere, og nu gjaldt det at gjøre «Etwas noch nie da gewesenes» ogsaa ut av sin fiskeutklækning. Dette fik han til paa den maate, at han befrugtet ørretrogn (*Salmo fario*) med melke av rør (*Salmo alpinus*) – eller maaske omvendt. Disse bastarder blev under Hanson's pleie store og noksaa vægtige fiske, der utmerket sig ved glimrende farvetegninger. Dette eksperiment skaffet ham en medalje ved en Pariserutstilling.

Saasnart han hadde faat sine damme istand, gik han iveri med at opføre sin eremittage, en liten bygning av graasten, indeholdende 4 ganske smaa

*Hansons Minde,
Tjensvoll, i 1880
årene.*

beboelsesrum. Her flyttet han ind, og her mottok han disse mange nysgjerrige mennesker, der maatte ut og se, hvad «Hanson paa Tjensvold» tok sig til. Hytten omgav han med en vakker liten blomsterhave, og utenom den anla han en ikke saa liten park. Da professor Schubler og forstmester Asbjørnsen hadde skrevet deres første stykke om dyrkning av hollandsk baandpil i Norge, var Hanson øieblikkelig færdig til at opta tanken. Der blev snart en hel plantage av forskjellige Salixarter paa Tjensvold. Dette eksperiment forskaffet ham ikke saa ganske liten indtægt, da han fik mange bestillinger paa stiklinger.

I 1870 fik han fra professor Esmark 10 flodskilpadder fra Mississippi. Disse satte han ut i sine damme, hvor de syntes at befinde sig noksaa godt. Efter et par aars forløp forsvandt de dog, og man antok, at de var utdødd. I 1881 kom der en morgen til meddelelsen herav en gut fra gaarden Revem – 3 a 4 kilometer fra Tjensvold – med en i bedste kondition værende flodskilpadde, der var fanget i en dam der ute under arbeidet med torvskjæring. Jeg tok gutten og hans skilpadde med mig til Hanson, der neppe hadde set dyret, før han utbrod: «Jasaa, er du der, din krabat! Du syntes vel det blev for smaat og trangt for dig, din kryfant, her hos mig, og saa har du vel taenkt at kunne naa tilbake til Missisippis sivbredder, siden du tok veien mot vest. Men nu faar du finde dig i at prøve op igjen her hos mig, om jeg just ikke har nogen herrekost at byde dig. Den blev da placert i en av dammene. Man har ikke senere set noget til den. Det blev dog herved konstateret, at ialfald en av Hansons flodskilpadder hadde fristet livet i Jæderens torvsumpe i over 10 aar.

Den oprindelige lille stenhytte blev stadig utvidet ved tilbygning, og tilsidst hadde han en noksaa respektabel større graastensbygning, der avgav rom baade for Hanson selv, hans husholderske og hans mange dyr. I midtbygningen hadde han sit stadsværelse, hvis vægge var rikt dekorerte med gamle skape, jordfund fra bronse- og jernalder, samt andre rariteter fra ind- og utland. Han besad en merkelig evne til at faa sjømænd og bønder til at komme til ham med hvad de hadde kommet over av rare ting.

Man blev dog aldrig træt av at høre hans utlæggelser, hvad enten man sat og røkte fredspipen med ham paa kontoret eller fulgte ham om paa hans kjære Tjensvold, hvor

*M. Gabriel
Monsen, 1865.*

Berhard Hansons Tjensvoll 1865. Madlaveien ligger midt på bildet. Gården øverst til venstre tilhørte ordfører i Stavanger, Henrik Andreas Lassen. Gårdsnavnet er familienavnet bakvendt «Nessals». Til høyre i bildet synes sideveien fra Eiganesveien om Hansons minde til Sollborg og Ullandhaug.

nær sagt hver busk, hvert trø og hvert dyr hadde sin historie, som meddelt av ham alltid blev interessant.

Hver søndag eftermiddag og ellers i ukens aftentimer, naar veiret var godt, samledes hans venner fra byen ute hos ham, og det var meget sjelden, at han ikke hadde en eller anden ny ide, en eller anden ny opdagelse, der maatte meddeles og diskuteres.

Foruten av Stavanger indvaanere blev stedet jevnlig besøkt av tilreisende saavel ind- som utlaendinger. I hans protokoller over de besøkende finder man mange store mænds navne. Der er videnskapsmænd, digtere og kunstnere med europæisk berømmelse, der ikke alene har anført deres navne, men ikke sjelden dels i ubunden og dels i bunden stil har viet stedet og dets interessante eier deres pris.

Hanson døde den 27. januar 1883 efter et langt om just ikke meget smertefuldt sykeleie. Hans lik blev fra Tjensvold bragt ind til Kongsgaard skole, hvorfra det under stor deltagelse blev begravet. Hans venner reiste en granitstøtte paa hans grav.

I januar 1896 lot bestyreren avholde auktion over Tjensvold, der kom op i en pris av kr. 9 500. Av disse penge tillikemed hvad der kom ind ved salg av nogle aktier, der tilhørte boet, er da nu oprettet et legat under navn av Bernhard Hansons legat til -Stavanger museum paa henved kr. 12 000».

Desverre har jeg endnu ikke kunnet finde disse «protokoller» som visse- lig vilde gi os mange interessante oplysninger.»

cutting through complexity™

Vi samler stadig kompetanse – som kommer deg til gode

Verdiskaping har sjelden vært mer krevende. Nye, komplekse utfordringer krever tydelige løsninger og veloverveide råd.

kpmg.no

T.T.K. gjennom 30 år

Arbeidet med utviklingen av turisttrafikken var en av de oppgaver som Stavanger Turistforening arbeidet med. Imidlertid fant foreningen ut at det ville være mest hensiktsmessig å skille denne oppgave ut fra sitt egentlige virkefelt.

Stavanger Turistforening tok derfor i 1929 initiativet til å få opprettet en Turisttrafikkomite med det formål å organisere og utvikle den næringsmessige del av turisttrafikken. Det ble arrangert samme år et allmannamøte hvor planen fikk enstemmig tilslutning, og hvor det ble besluttet å opprette en slik komite.

T.T.K. ble bygget opp som en komite bestående av representanter fra myndigheter og en rekke organisasjoner, således: Rogaland Fylke, Stavanger Kommune, Stavanger Handelsforening, Stavanger Håndverk- og Industrieforening og Stavanger Turistforening. Den hadde som ledelse president med varapresident, og dessuten for den daglige virksomhet særskilt arbeidsutvalg. Arbeidsutvalget valgte da selv sin formann og varaformann.

De endrede forhold da foranlediget en endring i statuttene, og i 1949 ble disse endret derhen at komiteen også kunne oppta firmaer og private personer som medlemmer. Hensikten var å gi komiteen et bredere grunnlag og komme mer i kontakt med den som var interessert i turisttrafikken foruten at det også ga komiteen en viss styrkelse av den økonomiske basis.

Etter som utviklingen gikk videre, fant man at oppbyggingen med president, varapresident og arbeidsutvalg med egen formann og varaformann var upraktisk, og i 1958 ble igjen vedtektene – etter forslag av presidenten,

MORTEN BÆRHEIM, barnebarn til Anders Bærheim har funnet denne artikkelen blant farfarens papirer. Artikkelen lå i konvolutt adressert til bestyrer Anders Bærheim, Dreyers Grafiske Anstalt. Konvoluttet var poststempelt 16. mars 1959 hos Sigval Bergesen.

Hvem har skrevet artikkelen? Vi utfordrer våre lesere.
Send en mail til bente@baerheim.org om du vet svaret.

skipsreder Sigval Bergesen – forandret på en måte som man kan si endret komiteens struktur.

Etter disse nye vedtekter ledes komiteen av et styre med formann og varaformann, og der er opprettet et råd som skal bestå av tidligere tillitsmenn innen komiteen.

I den korte tid nyordningen har virket, har man sett at denne ordning med et råd av tidligere tillitsmenn som Styret kan drøfte ting av vesentlig betydning med, har vært et stort gode.

Komiteens første president var konsul C. Middelthon, og sorenskriver Wetteland var den første varapresident. Konsul C. Middelthon fungerte som president til mars 1935, da han ble etterfulgt av konsul Berentsen. I april 1939 ble konsul Berentsen etterfulgt av konsul Ole Bergesen som fungerte som presiden til mars 1947, da banksjef Harald Wiig ble valgt. Banksjef Wiig var president i 1957, og ble etterfulgt av skipsreder Sigval Bergesen. I begge sistnevnte presidents funksjonstid var fabrikkeier Jonas B. Øglænd varapresident.

Komiteens første arbeidsutvalg bestod av konsul Ole Bergesen formann, paraplymaker Johs. Johnsen varaformann, og som medlemmer ordfører Torger Espedal, kjøpmann Peder Eeg og kjøpmann Oscar Olsen.

Som formann i arbeidsutvalget har fungert: Konsul Ole Bergesen fra 1930, kjøpmann Oscar Olsen fra 1935, banksjef Harald Wiig fra 1937, skipsreder Sigval Bergesen fra 1947, direktør Arne Corneliussen fra 1951, avdelingssjef Anders Bærheim fra 1954 og direktør Arne Corneliussen fra 1955.

I den tid komiteen har vært i virksomhet har følgende fungert som sekretærer: 1930 Alv Bjørnsen, 1935 Arne Corneliussen, 1938 Håkon Johnsen, 1939/40 Harald Christensen.

Da arbeidet ble tatt opp etter krigen, fungerte Richard Johnsen som sekretær fra 1946. I 1947 ble administrasjonen omlagt, idet det ble opprettet et fast sekretariat med Karl Wyller som forretningsfører. Fra januar 1955 ble det under sekretariatet opprettet et eget turistservicekontor hvor Øystein Hjertholm ble ansatt som bestyrer.

Det står igjen å nevne at bestyrer Anders Bærheim og banksjef Harald Wiig er utnevnt til æresmedlemmer for det store arbeid de har nedlagt i Komiteen.

Utviklingen av turisttrafikken som faktor i næringslivet her i byen har imidlertid gått så raskt, (og jeg kommer senere tilbake med endel opplysninger herom), at komiteen har funnet det nødvendig å få sekretariatet fullt utbygget derhen at forretningsførerstillingen blir full dagsstilling. Dette ble i dag lagt fram for generalforsamlingen og godkjent.

Det er meningen nå å få gjennomført denn reform parallelt med sikringen av den økonomiske bakgrunn for en slik utvidelse av komiteens apparat.

Turisttrafikken er i grunnen gammel i vårt distrikt. Omkring århundreskiftet var der en etter forholdene på den tid bra reisetraffikk av engelske turister, og den mest kjente rute var Sand/Suldal/Hardanger.

Den første verdenskrig endret meget. I mellomkrigsårene lå vi nok tilbake i turisttrafikken, da Stavanger i utviklingen av kommunikasjonene lå svært tilbake. Da Turisttrafikkomiteen tok opp sitt arbeid, var det under meget vanskelige forhold. Det var ikke gode hotellforhold (sett ut fra turisttrafikkmessig vurdering). Det var vanskelige forbindelser med utlandet, det er klart at under slike forhold var det et langsommelig arbeid som krevet sterk tro og stor tålmodighet. Men de folk som i de år satt i komiteen var fullt oppmerksom på hvilke muligheter vårt distrikt hadde for å komme med i bildet, når bare kommunikasjonene ble tilfredsstillende.

Det er betegnende at det var den mann som satt som formann i arbeidsutvalget, og senere som president i Turisttrafikkomiteen, nemlig konsul Ole Bergesen, som var den drivende kraft i arbeidet for å skaffe byen en flyplass. I det hele ofret Turisttrafikkomiteen i denne periode meget arbeid på kommunikasjonsspørsmålene. Samtidig med dette arbeidet man målbevisst på å gjøre de toneangivende kretser oppmerksom på hvilke muligheter her var for en utvikling av turisttrafikken.

Etter siste verdenskrig var Stavangers kommunikasjonsforhold vesentlig endret. Vi hadde nå fått Sørlandsbanen fram til Stavanger. Vi hadde Sola flyplass, og gode forbindelser over sjøen. Det neste som manglet var så et moderne hotell. Her ble tatt initiativ sammen med Stavanger Handelsforening til å få nedsatt en komité som skulle arbeide for reisingen av et nytt tidsmessig hotell – og vi fikk Hotel Atlantic. Samtidig fikk vi det nye Hotel Alstor, og Sola og Viste ble utvidet og forbedret.

Apparatet var nå i orden, og slagkraften kunne settes inn for fullt, og vi har vel lov å si at den tro på mulighetene for turisttrafikken her i distriktet som besjelet de menn som var i Turisttrafikkomiteen i mellomkrigsårene, viste seg berettiget, likesom de nå fikk se fruktene av det arbeid som var nedlagt for å forberede denne utviklingen.

Jeg skal i noen få tall anskueliggjøre hva jeg ovenfor har sagt:

I 1939 ble der passvisitert 1108 passasjerer. Tallet var i 1947; 3 288 og i 1957; 15343.

Med Newcastle-ruten i sommersesongen har jeg ikke tall før 1939, men for 1947 var tallet 569, og for 1957; 3804.

Når det gjelder passvisiterte passasjerer på Stavanger Lufthavn i 1947 var tallet 2672 og i 1957; 6466.

Det er særlig fra Storbritannia den kraftige økning er kommet. Det understrekes av følgende tall: I 1956 var det 6669 gjestedøgn briter, mens tallet i 1958 var 11437.

Komiteen har funnet at det marked man fortrinnsvis måtte bearbeide var

Storbritannia, og man må ha lov å si at den vurdering har vært riktig og har vist resultater.

Det er ikke lett å komme med i konkurransen overfor gamle innarbeidede distrikter, uten at man har noe nytt å komme fram med. Det er bakgrunnen for følgende 2 hovedlinjer i komiteens arbeid:

1. Framlegge konkrete turopplegg for turistene uten å være bundet av distriktsgrenser.
2. Legge forholdene tilrette slik at turistene virkelig har utbytte av besøket – og det er her turistservicekontoret har hatt sin oppgave, og – som vi har lov å si – på alle hold har vakt stor tilfredshet.

Hva det betyr at kommunikasjonene er i orden – og da særlig hvor viktig det er at vi har Sola flyplass – kan illustreres ved at vårt distrikt nå nyter godt av den form for transport som etter hvert blir mer og mer vanlig innen turisttrafikken, nemlig Charterfly. Jeg kan således nevne at til kommende sommer er det 3 britiske byrå som sender grupper turister på ukentlige turer hit gjennom sesongen, grupper på 30 – 45 personer.

Men der er et annet marked som Turisttrafikkomiteen har bearbeidet, og hvor vi håper å kunne gjøre ytterligere framstøt. Det gjelder den amerikanske trafikk. Vi har den glede å kunne se at det i kommende sesong av amerikanske byråer nå er lagt opp gruppeturer til Stavanger. Dessuten har amerikanske reisebyråer gått inn for den turistrute som vi har i «Wonderland Fjord Tours».

Videre kan vi regne med fortsatt økning i amerikansk trafikk gjennom de såkalte «Fjord Flights» som er lagt opp med utgangspunkt i Oslo og København for amerikanske turister, som er på Europatur, og som fra disse sentrale steder tar en «packed» tur til Stavanger, hvor man takket være «CLIPPER» - kan by den opplevelsen av å få se de norske fjorder.

Resultatet i 1958 var over forventning. Det forarbeid som nå er gjort, og den interesse som er vist, gir oss rett til å tro på en bra økning her.

Bortsett fra den rene turisttrafikk, har komiteen også arbeidet for å gjøre Stavanger til en kongressby. I 1958 regnet man med at der var vel 5000 deltagere ved kongresser i Stavanger.

Som jeg sa tidligere i forbindelse med utviklingen av turisttrafikkomiteens administrasjonsapparat, er forholdene nå slik at tiden er inne til en ordentlig utbygging. Turisttrafikken er i dag en ganske stor faktor i næringslivet i byen. Det er en investering i hoteller og restauranter på ca. 25 mill. Der er en «CLIPPER», der er et Vikingskip, og der er i fjordtrafikken skjedd en utbygging som har krevd ganske kraftige investeringer, for ikke å glemme hva der er investert i turistbusser.

Det er klart at det er av ganske stor betydning for utnyttelsen av disse investeringer at vi får videre økning av turister, og helst utover en lengst mulig sesong.

For å anskueliggjøre den økonomiske betydning kan nevnes at der i hotell- og restaurantnæringen alene er ansatt ca. 800 personer. Etter en oppgave fra Kemneren utgjør årlige lønnsutbetalinger til de personer som er skattepliktige i Stavanger 4,2 mill. kroner og deres skatteinnbetaling utgjør kr. 838.000,-, og dette er kun en del av bildet. Tenk på mengden av jordbruksprodukter, fisk, kjøtt osv.. Tenk på betydningen for handelsstanden at disse mennesker som kommer på besøk, går på shopping. Det kan trykkes at turisttrafikken nå er nådd til et punkt hvor dens økonomiske virkninger viser igjen på mange områder. Det er derfor i dag ingen utakknemlig oppgave å arbeide i Komiteen. Men det skal ikke glemmes at det grunnleggende arbeid og det virkelig oppofrende arbeid ble lagt ned av de menn som i tidligere år, med sterk tro for mulighetene, ofret sin innsats i Komiteen, og jeg vil i dag bringe dem min fulle honnør.

så vet du hva som skjer.

PROGRAM FOR BYHISTORISK FORENING STAVANGER 2011

Onsdag 26. januar

Jens Zetlitz – Byvandring

Onsdag 23. februar (årsmøte)

Foredrag av Geir Atle Ersland med tittel :

«**På leit etter byens opphav**»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 23. mars

Foredrag av Engvall Pahr Iversen med tittel :

«**Sangen fra Hillevåg**»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 27. april

Foredrag av Anne Jorunn Møkster med tittel :

«**Skipsfartens utvikling/endring i et nasjonalt og internasjonalt perspektiv sett fra Stavanger**»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 25. mai

Byvandring i Hillevåg med Engvall Pahr Iversen som guide

«**Hillevåg**»

Sted:

Kl. 19.00

*JUNI (?) JENS ZETLITZ – BÅTTUR TIL VIKEDAL

Onsdag 31. august

Byvandring med Hans Eyvind Næss og Johs. Ringås som guide

«**I Jens Zetlitz' fotspor**»

Sted:

Kl. 19.00

Onsdag 28. september

Foredrag av Anders Haaland med tittel:

«**Nytt perspektiv på krigshistorien i Stavanger**»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 26. oktober

Foredrag av Gunnar Nerheim med tittel:

«**En by med fortsatt vekstkraft? Stavanger inn i det 21. århundre.**»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 23. november

Foredrag av Terje Vareberg med tittel:

«**Om bankvesenet....**» Fra krise til krise (?)

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

Styret i Byhistorisk Forening 2011

Hans Eyvind Næss

Eiganesvn. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 91 34
mail: hans_e_naess@yahoo.no

Harald Sig. Pedersen

Krysantemumhagen 41, 4022 Stavanger
Telefon 90 82 84 67
mail: pede7@online.no

Elsa Grimnes

Torfæusgt. 56, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 02 29,
mail: elsa.grimnes@lyse.net

Petter Løhre

Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf. p. 97 00 31 27
mail: petter.lohre@lyse.net

Bodil Wold Johnsen

Leiv Eriksonsgt. 52, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 53 15 82
mail: bjohnsen@stavanger.kommune.no

Kirsti Lærdal

Abelstrappa 10, 4012 Stavanger
Tlf. p. 93 44 02 04
mail: kirsti.m.lardal@uis.no

Frederik Hansen

Bjørnøygata 11, 4009 Stavanger
Tlf. p. 51 52 63 82
mail: frederik@fredhans.no

Odd Øgreid

Larsokveien 27, 4046 Hafersfjord
Tlf. p. 51 59 08 02
mail: rogreid@online.no

Bente Madsen Bærheim

Badehusgata 43, 4014 Stavanger
Tlf. p. 97 17 67 10
mail: bente@baerheim.org

